

บทบาทของพระภิกษุในสังคมไทยปัจจุบัน

ในปัจจุบันคนทั่วไปมักรู้สึกกันว่าพระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองมากกว่าดินแดนอื่นใด โดยกำหนดเอาจากภาพวัดวาอารามที่สวยงาม จำนวนพระภิกษุมากมาย มีประชาชนเป็นพุทธศาสนิกชนเกือบทั้งประเทศ ซึ่งรวมใจกันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ อันน่าศรัทธาเลื่อมใส แต่หากจะพิจารณาให้ลึกซึ้งลงไปแล้วสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจกล่าวได้แต่เพียงว่า เป็นผลอันเกิดจากศรัทธาปสาทะของคนรุ่นเก่า ๆ ซึ่งได้พากเพียรสั่งสมมาเป็นเวลานาน และเป็นประจักษ์พยานที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาได้เคยเจริญรุ่งเรืองมาแล้วในอดีตเท่านั้น ส่วนความเป็นจริงในปัจจุบันและแนวโน้มของพระพุทธศาสนาในอนาคตนั้น จะต้องพิจารณาจากสภาพการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้ลึกซึ้งว่า พระภิกษุและวัดยังมีความสำคัญและมีความหมายต่อสังคมในขณะนี้มากน้อยเพียงใด หรือความเลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่มีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร จำนวนพุทธศาสนิกชนในประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะลดลงหรือเพิ่มขึ้นเพียงใด เป็นต้น

เมื่อพิจารณาจากความเป็นจริงแล้ว ในปัจจุบันทั้งวัดและพระภิกษุกำลังสูญเสียบทบาท ฐานะและความหมายออกไปจากสังคมมากขึ้นทุกขณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ปรากฏตามรายงานการศาสนาและวัฒนธรรมประจำปี ๒๕๒๐ ของกรมการศาสนาว่า ประเทศไทยใน พ.ศ. ๒๕๒๐ มีจำนวนพลเมืองทั้งประเทศ ๔๔,๒๗๒,๖๘๓ คน มีวัด ๒๖,๒๕๑ วัด พระภิกษุ ๒๒๒,๔๕๒ รูป ในจำนวนพลเมืองทั้งหมด มีผู้นับถือพระพุทธศาสนารวมทั้งสิ้น ๔๑,๐๘๕,๑๓๓ คน หรือประมาณ ๙๔.๘๗ เปอร์เซ็นต์ของประชากรทั้งประเทศ

ในสังคมเมืองซึ่งความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและวิทยาการความรู้แบบใหม่ ได้เข้ามาแทนที่บทบาทของวัดและพระภิกษุในเกือบทุกทาง และความเปลี่ยนแปลงนี้ได้เริ่มขยายออกไปสู่สังคมชนบทมากขึ้นตามลำดับ จนอาจกล่าวได้ว่า ในปัจจุบันวัดไม่สามารถรักษาความเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้เหมือนแต่ก่อน เช่น ไม่ได้เป็นแหล่งให้การศึกษาแก่กุลบุตรอีกต่อไป บทบาทโดยทั่วไปที่ยังหลงเหลืออยู่ก็คือ การเทศนาสั่งสอนธรรมและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น และแม้แต่หน้าที่หลักเบื้องต้น คือ การเผยแผ่สั่งสอนธรรมแก่ประชาชน พระภิกษุก็มีบทบาทในค่านี้น้อยลงไปทุกที ดังจะเห็นได้จากความจริงที่ว่าในปัจจุบันมีเพียงคนแก่คนเฒ่าและคนอื่นเพียงจำนวนน้อยเท่านั้นที่เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรม ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม คนค่าที่เชิดชูหรือการยอมรับจากสังคมซึ่งรวมถึงทางราชการและกิจการด้านอื่น ๆ ที่มิต่อพระภิกษุผู้สอบได้เปรียญ ๕ ประโยคในปัจจุบันก็ดูเหมือนจะไม่เป็นที่ยกย่องชื่นชมเท่ากับที่สอบได้เพียง ๓ หรือ ๔ ประโยคในสมัยก่อน ปัจจัยสำคัญที่เห็นได้ชัดอีกอย่างหนึ่งก็คือ ประเพณีการบวชเรียนซึ่งในปัจจุบันมีความหมายน้อยลงและเริ่มเปลี่ยนไปเป็นเพียงการบวชเนื่องจากความยึดมั่นต่อประเพณีดั้งเดิมเท่านั้น เป็นการบวชชั่วคราวตามโอกาสที่จำกัด ทำให้ค่านิยมของการบวชเพื่อเรียนเริ่มเลือนลาง เมื่อความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนาลดถอย ย่อมเป็นผลให้มีคนบวชน้อยและพระภิกษุจำพรรษาน้อยลง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน

บทบาทอันสำคัญยิ่งของพระภิกษุที่มีต่อสังคมไทย ทั้งในด้านการศึกษา การเป็นผู้นำทางชีวิตจิตใจและความเป็นอยู่ทุก ๆ ด้านของชาวไทยดังที่กล่าวมาแล้ว ใดค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการของบ้านเมือง เมื่อกาลเวลาผ่านไป ความเจริญแบบตะวันตกซึ่งได้นำวิทยาการความรู้และรูปแบบของสถาบันแบบใหม่ต่าง ๆ เข้ามามีผลแพร่ในประเทศไทยมากขึ้น ได้ยิ่งผลให้สภาพสังคมแบบเดิมของไทยเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง เริ่มจากการศึกษาของชาติซึ่งได้พัฒนาโครงการและแผนงานเป็นแบบใหม่ ได้รับบทบาทการจัดการศึกษาโดยพระภิกษุกลับคืนไปเป็นของรัฐ และต่อมาความก้าวหน้า

ทางวิทยาการของประเทศตะวันตกและสถาบันในทางสังคมแบบใหม่ ๆ ก็ได้เข้ามาแทนที่บทบาทของพระภิกษุในค่านิยมทางจิตใจและการให้บริการทางสังคมต่าง ๆ จนทำให้ความสำคัญของวัดและพระภิกษุที่มีต่อชุมชนไทยเริ่มลดน้อยลงทุกที เป็นเหตุให้สถาบันสังคมต้องเคลื่อนไหวเพื่อปรับปรุงสถานภาพของตน โดยความพยายามที่จะปรับตัวให้เข้ากับรูปแบบของสังคมสมัยใหม่ ทั้งในด้านแนวความคิด การศึกษา และวิธีปฏิบัติตนในสังคม

ความพยายามที่จะปรับปรุงและฟื้นฟูฐานะของสถาบันสงฆ์ในสังคม เห็นได้ชัดจากการดำเนินงานจัดการศึกษาในรูปของมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อสืบเนื่องพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ได้ทรงสถาปนามหาวิทยาลัยราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรจนเป็นผลสำเร็จ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งซึ่งได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่นี้ ได้เริ่มศึกษาวิชาการทางโลกที่จำเป็นควบคู่ไปกับการศึกษาทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้ทันกับสภาพการณ์ของสังคมและมีความรู้ความเข้าใจในความรู้สึนึกคิดของทุกคนทั่วไป ตลอดจนได้เริ่มดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชุมชน เพื่อให้สังคมยอมรับคุณค่าและความหมายของพระภิกษุเหมือนเดิมอีกครั้งหนึ่ง การดำเนินงานดังกล่าวของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสอง ได้กระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในวงการศึกษาพระภิกษุโดยทั่วไป และทำให้การดำเนินกิจกรรมเพื่อสังคมของพระภิกษุขยายวงกว้างออกไปทั่วประเทศ และประสบผลเป็นที่น่าชื่นชมอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบทซึ่งสภาพสังคมส่วนใหญ่ยังเป็นแบบดั้งเดิม และบทบาทผู้นำในสังคมของพระภิกษุยังมีคุณค่าและความหมายอยู่ เนื่องจากความเจริญแบบตะวันตกยังแผ่ขยายไปไม่ถึง และการให้บริการในทางสังคมจากรัฐก็ยังเข้าไปช่วยเหลือได้ไม่เต็มที่

พร้อม ๆ กับการตื่นตัวของพระภิกษุในการช่วยเหลือสังคมนี้ เป็นเวลาเดียวกับที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะเร่งรัดปรับปรุงและพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยเฉพาะการพัฒนาท้องถิ่นชนบท ซึ่งยังล้าหลังทั้งในด้านเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ ประกอบ

กับความจำเป็นอันรีบด่วนในการรักษาความมั่นคงปลอดภัยทางชายแดน อันเนื่องมาจาก การแทรกซึมของลัทธิการเมือง ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลและบ้านเมือง ทำให้รัฐบาลต้องเร่งระดมกำลังทุกฝ่ายในชาติเพื่อการพัฒนาชนบท ในฝ่ายพระศาสนา คณะสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันสำคัญของชาติและมีความสำคัญอย่างยิ่งในฐานะผู้นำของชุมชนมาโดยตลอด จึงได้รับการอาราธนาให้เข้าร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนของรัฐ ทั้งในการสนับสนุนชักจูงประชาชนให้ทำการพัฒนาหมู่บ้านของตนร่วมกับรัฐ ซึ่งเป็นการให้ความร่วมมือในทางอ้อม และในทางตรงคือ การเข้าไปดำเนินโครงการพัฒนาชุมชนโดยพระภิกษุเอง โดยมีรัฐให้การสนับสนุน ความสอดคล้องกลมกลืนในการที่รัฐและสถาบันสงฆ์ได้ร่วมมือกันดำเนินงานพัฒนาชุมชนนี้ เกิดจากความเป็นจริงที่ว่า พระภิกษุเป็นผู้นำในทางสังคมโดยประเพณีอยู่แล้ว และการมีส่วนช่วยเหลือในกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้านก็เป็นงานที่พระภิกษุได้กระทำอยู่แล้วในชนบท ยิ่งในยามที่สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ทำให้ฐานะของพระภิกษุโดยส่วนรวมลดความสำคัญลงในสังคม ประกอบกับการที่บ้านเมืองจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากสถาบันสงฆ์ เพื่อความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระภิกษุเข้าไปมีบทบาทในโครงการพัฒนาชุมชนต่าง ๆ อย่างจริงจัง

การเปลี่ยนแปลงบทบาทในทางสังคมของพระภิกษุ

บทบาทของคณะสงฆ์ในการจัดการศึกษาของชาติตามที่ได้อธิบายไว้ในบทแรกนั้น ดำเนินไปด้วยดีเพียงแคระยะเวลาอันสั้นคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น เพราะเมื่อเริ่มรัชกาลต่อมา รูปแบบของการจัดการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ

เมื่อเริ่มรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของชาติได้รับการเร่งรัดพัฒนาและปรับปรุงให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้นอีกหลายประการ ดังเช่น การประกาศตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ เพื่อฝึกหัดคนเข้ารับ

ราชการในกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ โดยยกฐานะของโรงเรียนมหาดเล็ก ซึ่ง
ก่อตั้งในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นตั้งเป็นโรงเรียน
ข้าราชการพลเรือน จัดการสอนวิทยาการสาขาต่าง ๆ ในระดับอุดมศึกษา ในเวลา
ต่อมาโรงเรียนนี้ได้รับการปรับปรุงและพัฒนาเรื่อยมาจนกระทั่งกลายมาเป็นจุฬาลงกรณ์-
มหาวิทยาลัย ซึ่งนับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘
การจัดการศึกษาที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ได้ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ อันมีสาระสำคัญคือ บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปีบริบูรณ์
ต้องเรียนหนังสืออยู่ในโรงเรียนจนอายุครบ ๑๔ ปีบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเสียเงินค่า
เล่าเรียน

ในการจัดการศึกษาดังกล่าว ซึ่งเคิมการศึกษาขั้นต้นสำหรับมวลชน คือ
ระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา ที่รัฐเคยมอบหมายให้พระภิกษุเป็นผู้ดำเนินการนั้น รัฐ
ได้รับกลับไปดำเนินการเองทั้งหมด ความเปลี่ยนแปลงในเรื่องนี้ เห็นได้จากคำประกาศ
ในโครงการและแผนการศึกษาชาตินับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้นมา ไม่มีการอ้างถึง
พระภิกษุสงฆ์ หรือวัด ในฐานะผู้ร่วมดำเนินการเลย^๒ ซึ่งแสดงให้เห็นชัดถึงพระ-
บรมราชาโบายในการพัฒนาการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่
โปรดจะให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ได้รับการศึกษาอบรมแบบสมัยใหม่ ได้
เป็นผู้จัดการศึกษาเสียเอง พระบรมราชาโบายดังกล่าว ยิ่งเห็นได้ชัดขึ้นอีกเมื่อโปรด
ให้เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการ เป็นกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อรับผิดชอบจัดการ
ศึกษาทั้งหมดทั่วพระราชอาณาจักร และย้ายกรมธรรมการ ซึ่งรับผิดชอบการ คณะสงฆ์

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗,
หน้า ๒๖๕.

^๒ ทรายละเอียดเรื่องแผนการศึกษาและโครงการต่าง ๆ ทางการศึกษา
เหล่านี้ ได้จาก ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า ๒๒๕ - ๒๔๘.

ทั้งหมดกลับไปรวมอยู่ในพระราชสำนัก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ ดังความในประกาศเรื่อง
ย้ายกรมธรรมการไปรวมอยู่ในพระราชสำนัก ว่า

...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภว่า แต่ก่อนกรมธรรมการ
อันมีหน้าที่เป็นเจ้าทะเบียนสงฆ์ และกรมธรรมการอันมีหน้าที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับ
พระภิกษุ รวมเรียกว่า กรมสังฆการีกรมธรรมการ ขึ้นตรงในพระองค์สมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดิน... ธรรมเนียบนี้สืบมาจนถึงคราวจัดกระทรวงราชการต่างแผนก
ในรัชกาลที่ ๕ จึงได้ยกไปสมทบกับกรมศึกษาธิการ เรียกว่า กระทรวงธรรมการ
และเรียกกรมนี้ต่อมาว่า กรมธรรมการ^๑ ส่วนหน้าที่พิจารณาคดีของกรมธรรมการ
เดิมยกไปสมทบกระทรวงยุติธรรม การจัดอย่างนี้ก็ได้ผลสมมุ่งหมายในครั้งนั้น คือ
จัดตั้งโรงเรียนหนังสือไทยขึ้นตามวัตถุประสงค์สำเร็จ แต่ก็ได้พบความไม่สะดวกคล้ายเหมือน
กัน ด้วยวาระราชการของสองกรมนี้ต่างชนิดกันทีเดียว ยากที่จะเลือกหาเจ้า
กระทรวงผู้สามารถบัญชาคดีทั้ง ๒ กรม คงได้ทางหนึ่งเสียทางหนึ่ง มีพระบรม-
ราชประสงค์จะให้ราชการเป็นไปสะดวก ทั้งจะให้สมแก่ทรงเป็นพุทธศาสนูปถัมภก
โดยตรง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ ให้ย้ายกรมธรรมการมา
รวมอยู่ในพระราชสำนักตามประเพณีเดิม ส่วนกระทรวงธรรมการนั้น โปรดเกล้าฯ
ให้เรียกว่า กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดการศึกษา เสนาบดีถือตราขุน-
ตามประทีปเป็นตราประจำตำแหน่ง...^๒

กรมธรรมการนี้ ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้โปรดให้ย้าย
กลับมารวมกับกระทรวงศึกษาธิการอีก เพราะทรงพระราชดำริว่า การศึกษาไม่ควร
จะแยกจากวัด และได้เปลี่ยนชื่อกระทรวงศึกษาธิการกลับมาเป็นกระทรวงธรรมการ
ตามเดิม ในสมัยหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕) แล้ว
กระทรวงธรรมการได้เปลี่ยนกลับมาเป็นกระทรวงศึกษาธิการอีกใน พ.ศ. ๒๔๘๔
หลังจากนั้นก็ไม่มีเปลี่ยนแปลง จนตราบเท่าทุกวันนี้

^๒ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕ - ๒๕๐๗,
หน้า ๒๖๑ - ๒๖๒.

ในฝ่ายสถาบันสงฆ์ เมื่อรัฐแยกเอาการศึกษาสำหรับประชาชนไปจัดดำเนินการเองฝ่ายเดียวแล้ว การศึกษาพระปริยัติธรรมสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ก็ถูกปล่อยให้คณะสงฆ์รับผิดชอบกันเองโดยเฉพาะ ไม่อยู่ในความรับผิดชอบและจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งในโครงการหรือแผนการศึกษาใด ๆ ของรัฐ^๑ ในช่วงเวลาดังกล่าว การศึกษาพระปริยัติธรรมได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นอยู่ระยะหนึ่ง อันเป็นผลมาจากการปรับปรุงหลักสูตรและตำราโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รวมทั้งความพยายามของผู้นำคณะสงฆ์ทั้งในมหามกุฏราชวิทยาลัยและบาลีวิทยาลัยทั่วคัมภีร์ ในการส่งพระภิกษุที่ได้รับการศึกษาอบรมแล้วออกไปปฏิบัติศาสนกิจและสอนหนังสือในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ จนได้เป็นเจ้าคณะและพระสังฆาธิการชั้นผู้ใหญ่สืบต่อมาเป็นจำนวนมาก^๒ ต่อมาเมื่อขาดการสนับสนุนและปรับปรุงอย่างจริงจังจากรัฐ ประกอบกับปัจจัยแวดล้อมทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การศาสนศึกษาอ่อนกำลังลงตามลำดับ ไม่เป็นที่เชิดชูยกย่องหรือเป็นที่ยอมรับของสังคมเหมือนสมัยก่อน ในขณะเดียวกัน การจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสำหรับคณะสงฆ์ เพื่อให้เป็นที่ศึกษาวิชาชั้นสูงต่าง ๆ ตามพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เป็นเพียงแต่โครงการ ไม่ได้จัดดำเนินการขึ้นเป็นรูปอย่างแท้จริง รวมทั้งบทบาทในการให้การศึกษานอกหลักสูตรของพระภิกษุ ก็ได้ลดน้อยลงเรื่อย ๆ จนเกือบจะไม่มีเหลือ ทั้งนี้เพราะพระภิกษุเองต้องประสบปัญหาในการปรับตัวเพื่อให้พร้อมที่จะเป็นผู้ให้การศึกษาระบบใหม่ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกอยู่แล้ว เมื่อไม่เป็นภาระที่ต้องจัดทำ ก็เริ่มหมดความสนใจและหมดประสิทธิภาพในทางการศึกษาไปด้วย

เห็นได้ชัดว่า ยิ่งสังคมทันสมัยขึ้นและการศึกษาของประชาชนเจริญขึ้นเท่าใด บทบาทและความสำคัญของพระและวัดที่มีต่อชุมชนก็ยิ่งลดน้อยลงทุกที ความเปลี่ยนแปลง

^๑ พระราชวรมุนี, สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน, หน้า ๘.

^๒ พระราชวรมุนี, "บทนำ" ใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๑๒ ฉ.

คังกล่าวนี้ เริ่มจากในเมืองหลวงก่อนแล้วค่อย ๆ ขยายสู่ชนบท มลเทศของความเปลี่ยนแปลงและสูญสลายของบทบาทเหล่านี้ พอจะประมวลได้ดังนี้คือ

๑. ความเจริญแบบตะวันตกได้นำวิทยาการและสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่ เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปหมด เช่น เมื่อมีโรงเรียนตามระบบการศึกษาของชาติ วัดก็หมดสภาพเป็นโรงเรียน มีโรงพยาบาลแทนใหม่ วัดก็หมดหน้าที่เป็นโรงพยาบาล จะยังคงสภาพเดิมอยู่บ้างก็เฉพาะในท้องที่ห่างไกลหรือในถิ่นที่คนยังมีศรัทธาต่อยาแผนโบราณหรือวิธีการรักษาแบบเก่า และเมื่อมีโรงแรม สโมสร โรงหนัง โรงมหรสพ สนามกีฬา ศูนย์เยาวชน ตลอดจนสถานเริงรมย์ต่าง ๆ เช่น บาร์ ไนต์คลับ วัดก็หมดสภาพดั้งเดิมเหล่านี้ไป คงเหลือแต่บทบาทดั้งเดิมบางอย่าง ซึ่งนับวันก็จะลดน้อยถอยลงตามกาลเวลา

๒. การปล่อยให้ประชาชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับความเจริญที่เข้ามาใหม่โดยลำพัง โดยที่พระภิกษุสงฆ์ไม่เข้าไปร่วมในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงนั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพระกับชุมชนต้องแยกห่างจากกัน เพราะในขณะที่ประชาชนมีความเคลื่อนไหวและปรับตัวเขาหาความเจริญแบบใหม่ พระภิกษุกลับไม่ได้รับรู้ขอเท็จจริงและความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงคังกล่าวนี้ แต่ยังคงยึดถือหน้าที่ในการรักษาขนบธรรมเนียมดั้งเดิมเอาไว้ ทำให้สังคมของพระต้องอยู่โดดเดี่ยวยิ่งขึ้น

รวบรวมจาก สยามสมาคมและพุทธสมาคม, บันทึกการสัมมนา เรื่องพุทธศาสนา กับ สังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๑๘ - ๒๒, แสง จันทร์งาม, พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, หน้า ๘ - ๑๐, พระมหาประยุทธิ์ ปยุตฺโต, "ปัญหา ฐานะ และภารกิจของพระสงฆ์ในสังคมปัจจุบัน", สังคมศาสตร์ปริทัศน์ฉบับพุทธศาสนากับสังคมไทย ฉบับพิเศษ ๔ (สิงหาคม ๒๕๐๔): ๓๖ - ๓๗ และ พระราชวรมุนี, ปรัชญาการศึกษาไทย (พระนคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๕ - ๑๐๗.

๓. การสูญเสียภาวะผู้นำทางปัญญาของพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากความเจริญ
ใหม่ ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามา คือ วิชาการสาขาต่าง ๆ ที่สังคมยุคสมัยยอมรับนับถือว่าเป็น
ความรู้ที่ช่วยสร้างเสริมสติปัญญามนุษย์ให้รู้จักสิ่งแวดล้อมและปรับปรุงความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น
และสะดวกสบายยิ่งขึ้น แต่พระภิกษุไม่ใคร่มองคว้าวิชาการเหล่านี้ในฐานะสิ่งที่จะนำมา
รองรับส่งเสริมหลักธรรมในพระศาสนา ไม่ใคร่เรียนรู้และเกี่ยวข้องกับวิชาการที่ม
ากับความเจริญต่าง ๆ ดังกล่าว ทำให้พระภิกษุสงฆ์เริ่มขาดความรู้ความเข้าใจใน
สภาพสังคม และขาดความเป็นผู้นำในทางปัญญา ซึ่งเคยเคยได้รับการยกย่องว่าเป็น
ผู้รู้วิชาการต่าง ๆ กว้างขวางกว่าชาวบ้าน เมื่อเวลาผ่านไป สรีรภาพของประชาชน
ที่มีต่อพระภิกษุสงฆ์ก็เสื่อมถอยลง มองเห็นสังคมสงฆ์เป็นสิ่งคร่ำครึ และไม่เห็นเหตุ
ชักจูงให้อยากเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งยังเห็นว่าวิชาการที่พระภิกษุเล่าเรียนกันอยู่ ไม่
สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิตในสังคมของคนใด สถาบันสงฆ์และการ
ศึกษาพระปริยัติธรรมจึงมีความหมายน้อยลงทุกที

การจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ : แนวทางในการปรับปรุงบทบาทของพระภิกษุในสังคม

๑. ประวัติการจัดตั้งและการดำเนินงาน

ในขณะที่สภาวะต่าง ๆ เป็นไปเช่นนี้ พระภิกษุบางส่วนได้เริ่ม
ตระหนักถึงปัญหาและมองเห็นว่าควรจะได้ปรับปรุงการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้
มีความรู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม ความเป็นไปในโลก และสถานการณ์
ปัจจุบัน เพื่อให้สามารถพูดคุยกับคนร่วมสมัยเข้าใจ และรู้วิธีการที่จะเข้าด้วยกัน พร้อม
กันนั้นก็ให้ศึกษาหลักแห่งพระศาสนาอย่างลึกซึ้งกว้างขวาง ไทรูแนวทางที่จะนำออก
มาสั่งสอนช่วยแก้ปัญหาในชีวิตจริงของประชาชน ซึ่งแม้ฝ่ายคฤหัสถ์บางส่วน ก็ใฝ่มี
ความเห็นร่วมเช่นนี้ด้วย ที่ขณะนี้ทำให้พระเถระที่มีส่วนในการบริหารคณะสงฆ์ ได้
ร่วมมือกับรัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม จัดร่างโครงการศึกษาศาสนาแผนใหม่
พร้อมกับร่างพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาขึ้น เพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐^๑ และได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เปลี่ยนมาประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ แทน ซึ่งกำหนดให้มีการแบ่งแยกและการกระจายอำนาจในการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ ฝ่าย คล้ายกับรูปแบบการทางการปกครองของฝ่ายอาณาจักรในขณะนั้น^๒ ปรากฏว่าโครงการการศึกษาและวางพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาคงกล่าว ได้ถูกยักยัดในรัฐบาลสมัยต่อมา^๓ ในที่สุด คณะสงฆ์ทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย ซึ่งมีผู้นำ คือ พระพิมลธรรม (ชอย ฐานทัตตะเถระ) อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ร่วมกับพระเถระผู้ใหญ่ในระดับบริหารของฝ่ายมหานิกายในขณะนั้น และสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ องค์สกลมหาสังฆปริณายก (ขณะนั้นทรงพระยศเป็น สมเด็จพระวชิรญาณวงศ์) พร้อมด้วยกรรมการมหาวิทยาลัยในฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้มีแนวความคิดที่จะหันไปฟื้นฟูการศึกษาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งใตหรงมีพระราชปรารภไว้ในการสถาปนามหาวิทยาลัยในรัชสมัยของพระองค์ ว่าจะให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาสามัญชั้นสูง

^๑ พระราชวรมณี, "บทนำ" ใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า

๑๒ ฃ - ๑๒ ค

^๒ รูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ นี้ ในส่วนกลางมีสังฆสภาทำหน้าที่ออกสังฆาติ (กฎหมาย) สังฆมนตรี ทำหน้าที่บริหาร และคณะวินัยธร ทำหน้าที่วินัยอธิกรณ์ (ความผิด) มีสมเด็จพระสังฆราช ทรงเป็นประมุขแห่งสงฆ์ ในส่วนภูมิภาค ก็มีเจ้าคณะตรวจการภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ ตำบล และเจ้าอาวาส แบ่งงานการปกครองออกเป็น ๔ องค์กร คือ การปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ และสาธารณูปการ พระราชบัญญัติฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไปเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้นแทน

^๓ ชาย โพธิ์สีตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๔๕.

สำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งการไต่ถามอยู่เป็นเวลาหลายสิบปี และตกลงจะดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชปรารภนั้นอย่างจริงจัง ในที่สุด คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจึงประกาศตั้งสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น ในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๘ และคณะสงฆ์มหานิกายมีมติจัดตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในวันที่ ๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ซึ่งได้เปิดดำเนินการศึกษาตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๕๐ เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งที่คล้ายคลึงกัน คือ^๒

๑. เพื่อให้เป็นสถานศึกษาชั้นสูงทั้งในด้านปริยัติธรรมและวิชาสามัญทางโลก อันจำเป็นสำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งจะช่วยให้พระภิกษุสามเณรเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจในหลักศาสนธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง สามารถเป็นกำลังสำคัญในการจรจรโลงพระพุทธศาสนา และเป็นศาสนทายาทอันเหมาะสมแก่กาลสมัย

๒. เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับการอบรมทั้งในด้านความประพฤติและการปฏิบัติอันดีงามตามควรแก่สมณธรรม สามารถเป็นครูและนักเผยแผ่พระศาสนาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความเลื่อมใสศรัทธาแก่ประชาชนโดยทั่วไป

๓. เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุสามเณรได้บำเพ็ญศาสนกิจอันเป็นประโยชน์

^๑ พระราชวรมณี, "บทนำ" ใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๑๒ ค.
^๒ พระมหาสารอง โสภณญาโน, "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย" ใน มหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๒), หน้า ๘. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๘ พฤศจิกายน ๒๕๒๒) และ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า ๒๒๕.

เกื้อกูลต่อสังคม และเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนในกิจการทางศาสนา สังคม และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์สุขของสังคมและความเจริญก้าวหน้าของพระพุทธศาสนา

ในระยะแรกที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้ริเริ่มจัดตั้งขึ้นนี้ ปรากฏว่า ได้มีความคิดเห็นขัดแย้งและถกเถียงกันอย่างมาก ทั้งในหมู่คณะสงฆ์เองและในฝ่ายคฤหัสถ์ ว่าเป็นการสมควรเพียงใด และเป็นการขัดต่อพระวินัยหรือไม่ ที่พระภิกษุ จะเข้าไปศึกษาวิชาการทางโลก โดยฝ่ายที่ค้านได้แสดงความเห็นว่า วิชาการที่มีรูป ลักษณะ เข้าแนวของตะวันตกหรือตามแบบอย่างที่มีภายหลังติดต่อบารยธรรมตะวันตกแล้ว จัดเป็นวิชาการสมัยใหม่และเป็นคิริจ্ঞานวิชา คือวิชาที่พระไม่สมควรเรียน เพราะขัดต่อข้อบัญญัติในพระวินัย ทั้งยังอาจเป็นสาเหตุให้พระสึกกันออกไปหมกอีกควย ส่วนฝ่ายที่สนับสนุนก็ได้แสดงความเห็นว่า แนวความคิดดังกล่าวเป็นการยึดคติในรูปแบบเก่า ๆ มากเกินไป เพราะในคัมภีร์มีกล่าวแต่เพียงว่า คิริจ্ঞานวิชา หมายถึง วิชาภายนอกที่ไร้ประโยชน์ คือวิชาสำหรับทำการ เบียดเบียนเช่นฆ่าผู้อื่น เช่น ศิลป-การช่าง มา รด ธนุ อารุชคาม วิชาอาถรรพณ์ วิชาสะกด การทำยาสั่ง เหล่านี้ เป็นต้น ซึ่งไม่น่าจะหมายความถึงวิชาสมัยใหม่ที่เป็นประโยชน์ควย เพราะแม้ใน สมัยพุทธกาลก็มีวิชาการมากมายที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุในการดำรงพระศาสนา เช่น พระภิกษุต้องเรียนรู้วิชาการตัดเย็บข้อมจีวร บางองค์ก็ชำนาญการก่อสร้าง ตัวอย่าง เช่น พระมหาโมคคัลลานะ เคยได้รับมอบหมายจากพระพุทธเจ้าให้เป็นผู้ควบคุม นวกรรม คือ การก่อสร้าง เป็นต้น หรือแม้แต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ-ประมานุชิตชินไธยส ผู้ทรงรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทรงเชี่ยวชาญ ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาไทย ถึงกับทรงพระนิพนธ์ลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งจัดเป็นวรรณคดี

^๑ พระราชวรมณี, สถาบันสงฆ์กับสังคมปัจจุบัน, หน้า ๘๗.

^๒ พระราชวรมณี, ปรัชญาการศึกษาไทย, หน้า ๘๓.

คือ เคนระดับชาติได้ นอกจากนี้ ตามประเพณีการบวชเรียนของไทยนั้น สิ่งที่ผู้บวช
ได้ศึกษาเล่าเรียนก็มี ๒ ลักษณะ คือ ศึกษาเฉพาะคานศาสนาอย่างเดียว เป็นการ
บังคับหรือเรียนวิชาการทางโลกควบคู่ไปด้วย โดยปล่อยให้เลือกเรียนตามความ
สมัครใจ เพราะเหตุนี้จึงได้ปรากฏพระที่มีชื่อเสียงทางการช่างต่าง ๆ หรือเป็น
หมอยาที่มีชื่อ เป็นที่เคารพนับถือของคนในสังคมอยู่เสมอ ดังนั้น การจัดตั้ง
มหาวิทยาลัยสงฆ์เพื่อให้พระภิกษุได้เล่าเรียนวิชาทางโลกเพิ่มขึ้นอย่างเบ็ดเสร็จ
จึงไม่ใช่เรื่องแปลกในประวัติศาสตร์ไทยแต่อย่างใด เพราะเป็นเพียงการนำเอา
หลักการตั้งเดิมมาดำเนินการในรูปใหม่เท่านั้น ซึ่งหากจะศึกษาย้อนหลังไปจริง ๆ
ก็มีตัวอย่างอยู่แล้ว เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา ในสมัยอดีตกาล ก็เป็นมหาวิทยาลัย
ทางพระพุทธศาสนาที่เคยมีชื่อเสียงโด่งดังและเป็นที่ยอมรับจากคนทั่วไป ส่วนปัญหา
ในเรื่องการสึกของพระนั้น เป็นเสรีภาพส่วนบุคคลที่ไม่มีผู้ใดสามารถขัดขวางได้อยู่
แล้ว เรื่องที่ควรพิจารณามากกว่าคือ การศึกษาจะช่วยให้ผู้อยู่ในเพศบรรพชิตเป็น
สมาชิกที่มีคุณภาพของสถาบันสงฆ์ และหากจะสึกออกไป ก็จะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
มีความรู้ความสามารถประกอบกิจการงานและมีศีลธรรมจรยาอันดีงาม ไม่สร้าง
ปัญหาแก่สังคม ซึ่งนับเป็นประโยชน์มากกว่าโทษ

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดก็ได้มีแนวความคิดที่เป็นกลางและประนีประนอมจาก
ฝ่ายสงฆ์ว่า วิชาการใดก็ตามที่เป็นแต่หลักความรู้บริสุทธิ์ล้วน ๆ อันจะช่วยให้เจริญ
ปัญญาในการเข้าใจสภาวะของโลกและชีวิต เป็นอุปกรณ์สำหรับพระภิกษุที่จะอธิบาย
หรือใช้เป็นที่ถ่ายทอดคำสอนแก่ประชาชน เพื่อให้มนุษยชาติมีศีลธรรมดีขึ้น ประสพประโยชน์
สุขมากขึ้น โดยวิถีทางแห่งคุณธรรม และโดยอาการถ่ายทอดที่มีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน
วิชาการนั้นพระภิกษุพึงเล่าเรียนสั่งสอนและไม่เว้นที่จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีการเปิดการเรียนการสอนวิชาสมัยใหม่ควบคู่กับวิชาทางพระศาสนา ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งอย่างเป็นทางการ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่จบการศึกษาไปแล้ว เป็นผู้หลักธรรม มีสัมมาปฏิบัติ และสามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนา บำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคมได้เป็นอย่างดี

มหามกุฏราชวิทยาลัยและมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร นับตั้งแต่ปีที่เริ่มก่อตั้งจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๒๐) ประมาณ ๓๐ รุ่นแล้ว มีพระภิกษุสามเณรสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาออกไปปฏิบัติศาสนกิจเป็นจำนวนหลายร้อยรูป และในฐานะที่เป็นสถาบันระดับอุดมศึกษาของพระภิกษุสามเณรในประเทศไทย มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้มีบทบาทในการทำหน้าที่ตามสมควรแก่ฐานะ เพื่อประโยชน์ต่อสังคมเป็นอันมาก ซึ่งพอจะสรุปบทบาทเหล่านี้ได้เป็น ๓ ด้าน คือ การให้การศึกษ การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ ซึ่งได้เคยจำแนกไว้แล้ว ดังรายละเอียดคือ

บทบาทด้านการศึกษา แยกเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร โดยเฉพาะ และการจัดการศึกษาแก่เยาวชนของชาติในด้านพระพุทธศาสนา

๑. การศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เปิดรับผู้เข้ามาศึกษาทั้งในระดับประถม มัธยม และอุดมศึกษา ไว้ในสถาบันเดียวกัน ทั้งนี้เนื่องจากนิสิต นักศึกษา และนักเรียนของมหาวิทยาลัยสงฆ์ มาจากชนบทถึงร้อยละ ๘๘ - ๘๘^๑ และส่วนใหญ่เป็นผู้จบการศึกษาเพียงแค่ระดับประถมปีที่ ๔ จึงจำเป็นต้องจัดการศึกษาในขั้นต้น เพื่อเตรียมพระภิกษุเหล่านี้ให้มีโอกาสศึกษาในระดับสูงขึ้นไป ส่วนในระดับปริญญาตรีนั้น กำหนดรับผู้ที่มีความรู้วิชาสามัญไม่ต่ำกว่ามัธยมศึกษาปีที่ ๕

^๑ พระราชวรมุนี, "บทบาท" ใน มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๑๒ ค.

และมีความรู้ทางปริยัติธรรมไม่ต่ำกว่าเปรียญธรรม ๔ ประโยค โดยใช้เวลาเรียน
 ตามหลักสูตร ๔ ปี และวิชาที่สอนจะแตกต่างกันไปในแต่ละคณะ ปัจจุบันมหาวิทยาลัย
 ราชวิทยาลัยแบ่งเป็น ๔ คณะ คือ คณะศิลปศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา คณะ
 สังคมศาสตร์ และคณะศึกษาศาสตร์ ส่วนมหาวิทยาลัยองคราชวิทยาลัยแบ่งเป็น ๓
 คณะ คือ คณะพุทธศาสตร์ คณะครุศาสตร์ และคณะมานุษยศาสตร์สงเคราะห์ ตัวอย่าง
 เช่น คณะมานุษยศาสตร์สงเคราะห์จะศึกษาวิชาต่าง ๆ ที่ครอบคลุมในด้านมนุษยศาสตร์
 และสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการสงเคราะห์ประชาชน เช่น วิชา
 รัฐศาสตร์เบื้องต้น หลักการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาชนบท ปัญหาสังคม
 และสังคมสงเคราะห์ ฯลฯ เป็นต้น และทุกคณะจะมีการศึกษาในวิชาพื้นฐานที่คล้าย
 คลึงกันคือ วิชาภาษาอังกฤษ จิตวิทยา ปรัชญา สังคมวิทยา และอื่น ๆ เป็นวิชาบังคับ^๒

โดยเหตุที่มหาวิทยาลัยสงฆ์มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เพื่อผลิตพระภิกษุผู้
 มีความรู้เหมาะแก่สภาพสังคม สามารถปฏิบัติศาสนกิจในการเผยแผ่ธรรมเพื่อคุณ
 พระพุทธศาสนา และบำเพ็ญประโยชน์ตามคุณธรรมหน้าที่ที่มีต่อสังคมโดยมีประสิทธิ-
 ภาพ ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดระเบียบเพิ่มเติมไว้ว่า เมื่อเสร็จสิ้นการศึกษาตาม
 หลักสูตรของแต่ละคณะแล้ว ก่อนที่จะได้รับปริญญาบัตรรับรองการศึกษา พระภิกษุ
 ทุกรูปจะต้องออกไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาคอีกเป็นเวลา ๑ ปี ซึ่งถือเป็นหลักสูตร
 การศึกษาในภาคปฏิบัติ นอกเหนือไปจากภาคทฤษฎีที่ใคร่เรียนมาแล้ว กิจกรรมคานนี้

พระมหาสารอง โสภณญาโณ, "มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย", หน้า ๑๓ - ๑๔

^๒ มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย ถืออัตราส่วนการศึกษาวิชาสามัญสำหรับพระภิกษุ
 สามเณรประมาณร้อยละ ๖๕ ต่อการเรียนวิชาปริยัติธรรม ส่วนมหาจุฬาลงกรณราช-
 วิทยาลัย บังคับการเรียนวิชาปริยัติธรรมไว้อย่างต่ำ ๕๕ หน่วยกิต และวิชาสามัญอย่างต่ำ
 ๑๔๕ หน่วยกิต

มหาวิทยาลัยได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๕ และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเริ่มในปีถัดไป ทั้งนี้เพื่อเป็นการบรรเทาความขาดแคลนพระที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติธรรมและวิชาสมัยใหม่ ในสำนักเรียนในส่วนภูมิภาค งานที่พระบัณฑิตเหล่านั้นปฏิบัติ กล่าวโดยย่อคือ การสอนพระปริยัติธรรมทั้งฝ่ายนักธรรมและบาลี การจัดตั้งและดำเนินงานโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย การสอนวิชาศีลธรรมประจำโรงเรียนต่าง ๆ การออกจาริกแสดงธรรม การจัดกิจกรรมเผยแพร่การสงเคราะห์ประชาชน การช่วยเป็นผู้นำจิตใจในงานพัฒนาท้องถิ่น การจัดโครงการอบรมครูปริยัติธรรมในจังหวัด และงานสายการปกครองคณะสงฆ์ เป็นต้น^๓

มหาวิทยาลัย, แถลงการกิจการของสภาการศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๔ (พระนคร: พุทธอุปถัมภ์การพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๓๑๐ และ ๔๑๑.

^๒ การศึกษาพระปริยัติธรรม หมายถึงการศึกษาพระธรรมวินัยอันปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งปัจจุบันหลักสูตรพระปริยัติธรรมได้แบ่งออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกธรรมและบาลี กล่าวคือ

แผนกธรรม แบ่งเป็นหลักสูตรนักธรรม (น.ธ.) สำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษา (ข.ศ.) สำหรับคฤหัสถ์ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี โท และเอก ศึกษาวิชาคานวินัย กุฎหมาย ทศกัณฐก และประวัติพระพุทธศาสนา

แผนกบาลี แบ่งออกเป็นประโยค ๓ - ๕ ศึกษาตามสายพระไตรปิฎก คือ พระสุตตปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

ทั้ง ๒ แผนกเกี่ยวข้องกันคือ ผู้ที่จะสอบบาลีประโยค ๓ เพื่อให้ได้เปรียญตรี จะต้องสอบได้นักธรรมชั้นตรีก่อน เช่นเดียวกับผู้ที่จะสอบประโยค ๔ - ๖ และ ๗ - ๘ เพื่อให้ได้เปรียญโทและเอก จะต้องได้นักธรรมชั้นโทและเอกก่อนตามลำดับ

^๓ ชาย โพธิ์สีดา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๔๕.

๒. การศึกษาสำหรับเยาวชนทั่วไป ได้แก่ การจัดอบรมจริยศึกษาสำหรับเยาวชนชายและหญิงในรูปของ "โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย" ซึ่งได้เริ่มเปิดสอนครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และใน พ.ศ. ๒๕๐๔ ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เยาวชนของชาติใญ่จักมีความเข้าใจในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง และเพื่อปลูกฝังศีลธรรมจรยาอันดีงามให้แก่เด็กไทย มีการแบ่งชั้นเรียนเป็น ๔ ชั้นตามระดับความรู้ของนักเรียน เริ่มตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาตอนต้นจนถึงระดับอุดมศึกษา การจัดกิจกรรมของนักเรียนเหล่านี้กำหนดขึ้นให้สอดคล้องกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ การจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาทางพระพุทธศาสนา การเผยแผ่และประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับพิธีทางศาสนาในโอกาสต่าง ๆ รวมทั้งการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่น ๆ เพื่อช่วยเหลือสังคม ซึ่งปรากฏว่ากิจการใ้เจริญก้าวหน้าแพร่หลายอย่างรวดเร็ว จนในปัจจุบันมีโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยทั่วประเทศเป็นจำนวนหลายร้อยแห่ง ทั้งที่เป็นสาขาของมหาวิทยาลัยสงฆ์จัดตั้งขึ้นทั้งทั่วคหรือเอกชนดำเนินการจัดตั้งเอง รวมทั้งที่ยุวพุทธิกสมาคม

ประชุม ชุมเพ็งพันธ์, "บทบาทของโรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัยที่มีต่อเยาวชน" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิตคณะครุศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๐๔), หน้า ๖ และ ๓๕. (จัดพิมพ์เผยแพร่โดยสภายุวพุทธิกสมาคมแห่งชาติ)

^๒ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนพุทธศาสนาวินิจฉัย, อนสรณ์ พอ.มหาจุฬา (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทยการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒ (จัดพิมพ์เนื่องในการมอบประกาศนียบัตรรุ่น ๑๘/๒๕๒๑ วินิจฉัยที่ ๖ มกราคม ๒๕๒๓).

^๓ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวินิจฉัย, อนสรณ์ พอ.มมร. (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๖ - ๑๘ (พิมพ์เนื่องในการแจกประกาศนียบัตรรุ่นที่ ๑๗/๒๕๒๒ และประชุมสัมมนาผู้บริหารผู้แทนนักเรียน พอ.ทั่วประเทศ ครั้งที่ ๔/๒๕๒๒)

และพุทธสมาคมเป็นผู้จัดตั้ง

การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ นับเป็นวิธีการหนึ่งที่มีมหาวิทยาลัยสงฆ์ได้นำมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาเยาวชนของชาติทางเห็นและขาดความเข้าใจในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมและปลูกฝังให้เด็กไทยทั้งชายและหญิง ได้เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีในภายภาคหน้า รู้จักการบำเพ็ญคนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม ช่วยเหลือผู้อื่นตลอดจนประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้า และอาจกล่าวได้ว่า การจัดตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวัดอาทิตย์ ทำให้พระภิกษุยังคงมีบทบาทอยู่บ้างไม่มากนักน้อยในด้านการศึกษา และยังคงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเยาวชนของชาติอยู่ ซึ่งจะช่วยให้เยาวชนเหล่านี้ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญของพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งจะสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่ในสังคมไทยด้วยดีต่อไปในอนาคต

๒. บทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ในฐานะที่เป็นสถาบันการศึกษาชั้นสูงด้านพระพุทธศาสนา ได้มีบทบาทอันสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนาหลายประการ คือ

๑. การตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎก อันเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา เพื่อแก้ไขปรับปรุงส่วนที่บกพร่องให้สมบูรณ์และบริสุทธิ์ สำหรับใช้เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้าและแพร่หลายต่อไป กิจกรรมนี้ได้เริ่มดำเนินการตั้งแตปี พ.ศ. ๒๕๐๐ อันเป็นโอกาสครบรอบ ๒๕ พุทธศตวรรษ เพื่อ

ชาย โปธิสิตา, มหาวิทยาลัยสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๕๔ - ๕๕ และ ๕๓ - ๕๔. และมหามกุฏราชวิทยาลัย, แดงงการกิจการของสภาการศึกษามหา-
มกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๒๕๘ - ๒๖๐.

เป็นอนุสรณ์ในวาระอันสำคัญดังกล่าว และยังคงดำเนินการเรื่อยมาเพื่อให้แล้วเสร็จ
บริบูรณ์จนทุกวันนี้

๒. การผลิตตำราและสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น หนังสือธรรม
ตำราเรียน งานคนควาทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนวารสารและนิตยสารทางธรรม
ต่าง ๆ

๓. กิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาอื่น ๆ เช่น การจัดส่งพระภิกษุเป็น
วิทยากรไปอบรมศีลธรรมและจริยธรรมในหน่วยราชการและเอกชนต่าง ๆ การสอน
วิชาศีลธรรมและวิชาพระพุทธศาสนาแก่นักเรียน นักศึกษา ในโรงเรียนและสถาบัน
การศึกษาต่าง ๆ การอบรมศีลธรรมแก่ผู้ต้องขังในทัณฑสถานของกรมราชทัณฑ์ การ
จัดแสดงพระธรรมเทศนา ปาฐกถา อภิปราย และบรรยายธรรมในวันพระและวัน
อาทิตย์ ทั้งในวัดและสถานที่อื่น ๆ ตลอดจนทางวิทยุโทรทัศน์ รวมทั้งการสอนและฝึก
ปฏิบัติการทำสมาธิและภาวนาต่าง ๆ

๓. บทบาทด้านการสงเคราะห์ บทบาทในด้านนี้ นับเป็นการจัดกิจกรรมเพื่อ
สนองงานของคณะสงฆ์และประเทศชาติโดยตรง เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปพร้อม ๆ
กับการบำเพ็ญประโยชน์ตามโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความเจริญให้แก่ท้องถิ่นทาง
ไกลในชนบท กิจกรรมสำคัญที่ควรกล่าวถึงคือ

๑. การส่งพระภิกษุไปปฏิบัติศาสนกิจในส่วนภูมิภาค ดังรายละเอียดที่ได้
กล่าวไปแล้วในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์.

๒. งานพระธรรมทูตและพระธรรมจาริก ได้แก่ งานจัดส่งพระภิกษุออก
เดินทางไปเผยแผ่สั่งสอนธรรมและให้การสงเคราะห์ประชาชนในชุมชนชนบทต่าง ๆ
ทั่วประเทศ โดยออกปฏิบัติงานเป็นระยะชั่วคราวประมาณ ๓-๔ เดือน ทุก ๆ ปี
สำหรับงานพระธรรมทูตนั้น พระภิกษุจะจาริกไปช่วยนำพัฒนาทั้งทางจิตใจและทางวัตถุ
ให้แก่ชาวบ้านในชนบททั่วทุกภาคของประเทศ ส่วนงานพระธรรมจาริก จะเน้นแต่การ
จัดส่งพระภิกษุออกไปจาริกปฏิบัติศาสนกิจเฉพาะแก่ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ
ของประเทศ

๓. การส่งเสริมงานพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ โครงการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองโครวมมือกันดำเนินการ เพื่อปรับปรุงและส่งเสริมสภาพของวัดและพระภิกษุในสังคม ให้เหมาะสมกับกาลสมัยและเหตุการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการก่อตั้งโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นขึ้น เพื่อให้การศึกษอบรมแก่พระภิกษุระดับพระสังฆาธิการ (เช่น เจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล ฯลฯ) ให้มีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาท้องถิ่นชนบทของตน ซึ่งพระภิกษุที่ผ่านการอบรมแล้ว จะสามารถปฏิบัติงานเป็นผู้นำประชาชนในการพัฒนาวัด หมู่บ้าน และสร้างสาธารณสมบัติต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

ผลการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์

ผลจากการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อดำเนินการจัดการศึกษาและประกอบกิจกรรมต่าง เพื่อสังคมที่ใดกล่าวมาทั้งหมด ได้สะท้อนให้เห็นสิ่งสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑. ความตื่นตัวในทางการศึกษา เมื่อพระเถระในระดับผู้บริหารส่วนหนึ่ง ได้ริเริ่มฟื้นฟูการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ตามแนวพระราชปราชญ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อหาทางให้สมาชิกของสถาบันสงฆ์ได้รับการศึกษาให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกนั้น ผลจากการดำเนินงานในด้านนี้จริงจริง ได้ช่วยกระตุ้นให้เกิดความตื่นตัวในทางการศึกษาแก่วงการคณะสงฆ์ทั่วประเทศ โดยพระภิกษุที่จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงฆ์เป็นจำนวนมาก ได้กลับไปเป็นแรงสำคัญในการฟื้นฟูการศึกษาและส่งเสริมการจัดกิจกรรมด้านการศึกษาและการสงเคราะห์แก่สังคมในภูมิภาคต่าง ๆ ทำให้เกิดการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ โดยเริ่มที่จังหวัดอุบลราชธานีเป็นแห่งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ และต่อมาได้ขยายงานออกเป็นศูนย์

ประสานงานการพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อจัดตั้งโครงการฝึกอบรมความรู้และประสบการณ์แก่พระภิกษุในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งในทางคานพระพุทธศาสนาและวิชาความรู้ที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน เช่น กรรมวิธีสร้างบ่อน้ำ ต่อมน์น้ำ และความรู้ด้านสุขวิทยาสมัยใหม่ การอนามัยและการรักษาโรค เพื่อให้พระภิกษุที่ได้รับการอบรมนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาหมู่บ้านของตน และในที่สุด เมื่อความตื่นตัวในทางการศึกษาวิชาความรู้แบบใหม่แพร่หลายออกไปมากขึ้น ก็ได้มีการจัดตั้งสถาบันการศึกษาระดับวิทยาลัยสงฆ์ขึ้นตามภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและอนุเคราะห์พระภิกษุสามเณรในส่วนภูมิภาคให้ได้รับการศึกษาตามควรแก่ศรัทธา และเพื่อแบ่งเบาภาระแออัดยัดเยียดของพระภิกษุสามเณรผู้ไปการศึกษาเหล่านี้ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ที่กรุงเทพมหานคร วิทยาลัยสงฆ์ที่จัดตั้งเพิ่มขึ้นเหล่านี้ มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานและการจัดกิจกรรมคล้ายคลึงกันกับของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ปัจจุบันมีอยู่ ๕ แห่ง คือ

๑. จิตตภาวันวิทยาลัย จัดตั้งขึ้นโดยมูลนิธิธรรมาภิมหาชาติวิทยาลัย เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ ณ อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี

๒. วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน จัดตั้งโดยคณะกรรมการฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน และพลอากาศเอกบุญชู จันทร์เกษม เป็นประธานในแต่ละฝ่าย จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ ณ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม

คู่มือประวัติการจัดตั้งศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยพระราชรัตนโอบล จากคณะจังหวัดอุบลราชธานี เลขาธิการศูนย์ประสานงานการพระพุทธศาสนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใน มหาจุฬาในทัศนะของชาวเขา (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๙๕ - ๘๐ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์เนื่องในงานอนุสรณ์ครบรอบ ๕๐ ปี แห่งการสถาปนามหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๔-๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๒๒)

๓. วิทยาลัยสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดตั้งโดยเจ้าคณะพระสังฆาธิการ
ทั่วภาคอีสาน เริ่มดำเนินการเมื่อปลายปี ๒๕๑๔ ณ วัดศรีชะเกษ จังหวัดหนองคาย

๔. วิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ โดยพระราชธรรมเวที เจ้าคณะจังหวัด
นครศรีธรรมราช ร่วมกับเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัดในภาคใต้ จัดตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ.
๒๕๑๓ ณ วัดแจ้ง ตำบลปากพูน อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๕. มหาวิทยาลัยบูรพาวิทยาลัย จัดตั้งโดยสภาการศึกษามหาสมุทร
วิทยาลัย ณ อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๖

ความตื่นตัวในทางการศึกษาที่เกิดขึ้นกับวงการคณะสงฆ์โดยทั่วไป ได้แสดงให้เห็นความสำเร็จในความพยายามที่จะพัฒนาคุณภาพของสมาชิกสถาบันสงฆ์ให้สูงขึ้นของผู้นัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ดังได้ปรากฏชัดว่าสถาบันการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ได้ผลิตพระรุ่นใหม่ซึ่งมีความรู้ทั้งทางศาสนาและวิชาทางโลก พอที่จะเข้าใจและสามารถอยู่ร่วมกับสังคมภายนอกเพื่อทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่ง

ดูรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาและกิจการของวิทยาลัยสงฆ์
เหล่านี้ได้จากจิตตภาวันวิทยาลัย, อนุสรณ์งานฉลองครบรอบ ๙ ปี จิตตภาวันวิทยาลัย
วันที่ ๔-๑๒ มีนาคม ๒๕๑๙, (ชลบุรี: โรงพิมพ์จิตตภาวันวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า
๑๑ - ๑๒, วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน, ที่ระลึกในงานยกข่อยฟ้าอุโบสถ ศักดิ์ถุณิมิต
ณ วัดหนองกร่าง วิทยาลัยสงฆ์กำแพงแสน นครปฐม ๒๔-๓๑ มกราคม ๒๕๑๔
(พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์กรมสารบรรณทหารอากาศ, ๒๕๑๔), มหาสมุทรวิทยาลัย,
"มหาวิทยาลัยบูรพาวิทยาลัย (วังน้อย)" ใน ประวัติมหาสมุทรวิทยาลัยในพระ-
บรมราชูปถัมภ์, หน้า ๒๗๒ - ๒๗๖, พระมหาสุนทร สุนทรโร, "วิทยาลัยสงฆ์

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ" และ พระศรีธีรพงศ์ "วิทยาลัยสงฆ์ภาคทักษิณ" ใน
มหาธาตุวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า ๓๖ - ๔๑ และ หน้า ๔๗ - ๕๕.

นับเป็นผลดีโดยตรงต่อพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ไทย

๒. บทบาทในการสนองงานของคณะสงฆ์และประเทศชาติ ถึงแม้ว่ามหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งจะตั้งอยู่ในเมืองหลวง คือ กรุงเทพมหานคร แต่กล่าวได้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้ดำเนินการทั้งหมดนั้น มีผลครอบคลุมต่อประเทศชาติและคณะสงฆ์โดยรวมอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้เล็งเห็นความสำคัญของการคณะสงฆ์ที่มีต่อประชาชนในชนบทเป็นอย่างมาก เนื่องจากในสังคมเมืองนั้น สภาพสังคมไม่เอื้ออำนวยให้พระภิกษุกลับเข้าไปมีบทบาทและทำหน้าที่แบบดั้งเดิมได้มากเหมือนในชนบท เพราะในสังคมเมือง ประชาชนโดยส่วนรวมมีระดับการศึกษาสูง และมีสถาบันต่าง ๆ ทำหน้าที่อำนวยประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพอยู่แล้ว ซึ่งผิดกับในชนบทที่สภาพสังคมยังคงเป็นแบบเดิมเป็นส่วนใหญ่ เพราะดังที่กล่าวมาแล้วว่า การสูญเสียบทบาทของพระภิกษุนั้น เริ่มต้นจากสังคมเมืองหลวงก่อน และค่อย ๆ ขยายสู่สังคมชนบทต่อไป โดยนัยนี้ การที่บทบาททั้งหมดจะสูญสิ้นไปนั้นจะต้องกินเวลานานพอสมควร ในปัจจุบันรูปสังคมแบบเก่าจึงยังคงเหลืออยู่ในสังคมชนบท มากบางน้อยบาง สุดแต่वासังคมนั้น ๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วเพียงใด ในท้องถิ่นที่ห่างไกลมาก ๆ ซึ่งความเจริญของสังคมยุคใหม่และการให้บริการของรัฐยังเข้าไปไม่ถึงถึงนัก พระภิกษุยังคงความสำคัญในฐานะเป็นผู้นำท้องถิ่นอยู่อย่างเต็มภาคภูมิ ทั้งนี้เพราะวัดยังมีสภาพเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นหน่วยงานสวัสดิการในท้องถิ่นที่ช่วยแก้ปัญหาต่าง ๆ ของครอบครัว ชาวชนบททั่วไปให้ความนับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง และถือว่าการบวชพระเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ซึ่งจะช่วยให้ได้บุญกุศลเหนือสิ่งอื่นใด พระภิกษุจึงยังอยู่ในฐานะที่ได้รับความเคารพนับถือสูงสุดในสังคมชนบท

ด้วยเหตุนี้ วงการคณะสงฆ์จึงได้ตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องพยายามรักษาบทบาทในฐานะผู้นำของพระภิกษุในสังคมชนบทไว้ และเมื่อท้องถิ่นเหล่านั้นกำลังจะเจริญขึ้นเป็นสังคมแบบเมืองในไม่ช้า การรักษามบทบาทเดิมก็ต้องปรับให้เข้ากับสภาพ

สังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยการสนับสนุนให้พระภิกษุในชนบทใคร่จึกกับวิชาการสมัยใหม่ และการประกอบกิจกรรมพัฒนาชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมให้มีการพัฒนาชุมชนขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศ แนวความคิดดังกล่าว เห็นได้ชัด เจนจากการวางหลักสูตรการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งกำหนดให้พระภิกษุผู้เรียนจบตามหลักสูตรไปปฏิบัติศาสนกิจปรับปรุงความรู้อะและช่วยเหลือการดำเนินงานต่าง ๆ ให้แก่สำนักเรียนในต่างจังหวัด ก่อนที่จะได้ปริญญารับรองการศึกษา นอกจากนี้ ยังเห็นได้จากการที่มหาวิทยาลัยสงฆ์ได้จัดตั้งโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่นขึ้นสนับสนุนการพัฒนาชนบทโดยตรง ตลอดจนได้ร่วมมือกับรัฐบาลในโครงการพระธรรมทูตและพระธรรมจาริก ซึ่งรัฐบาลได้จัดตั้งขึ้น เพื่อส่งเสริมให้พระภิกษุได้มีบทบาทในงานพัฒนาชนบทร่วมกับรัฐอย่างเป็นทางการ

ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุกับงานพัฒนาชุมชนชนบท

จากประวัติพระพุทธศาสนาที่กล่าวไว้ในบทแรก ได้แสดงให้เห็นบทบาทของพระภิกษุที่เกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชุมชนในอดีตกาลอย่างมากมาย และบทบาทดังกล่าวนี้ พระภิกษุก็ยังได้กระทำสืบเนื่องกันมาโดยไม่ขาดสาย ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาด้านการศึกษา การพัฒนาจิตใจหรือการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ซึ่งอาจกระทำมาบ้างน้อยบาง หรือเน้นในด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า สุดแล้วแต่สภาพแวดล้อมของสังคมและความสมัครใจของพระภิกษุเอง โดยไม่มีการกำหนดเป็นหลักเกณฑ์แน่นอน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิทยา สายหู, "บทบาทของพัฒนากรในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ", ในสังคมวิทยาของหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, สุเทพ สุนทรเกษม, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สมาคมนักสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๑), หน้า

สำหรับในปัจจุบัน บทบาทในการพัฒนาชุมชนของพระภิกษุส่วนใหญ่จะเน้นที่
 ชนบทมากกว่าในเมือง ค่ายเทศที่สภาพสังคมในชนบทนั้นยังเป็นแบบ เกาอยู่เป็นส่วนใหญ่
 คือเป็นสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมแทบทุกด้านของหมู่บ้าน และมี
 พระภิกษุเป็นผู้นำที่สำคัญที่สุดของชุมชน ดังนั้น พระภิกษุจึงมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชีวิต
 ความเป็นอยู่ของชาวบ้านอยู่ตลอดเวลาโดยปริยาย กิจกรรมใดที่เป็นไปเพื่อสร้างความ
 เจริญก้าวหน้าให้แก่หมู่บ้าน พระภิกษุก็มักเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องของอยู่ด้วยเสมอ และ
 กระทำหน้าที่เหล่านี้โดยชอบตามควรแก่สมณวิสัยเป็นประจำเรื่อยมา โดยยึดหลักว่าเป็น
 การให้ความช่วยเหลือโดยเมตตาการุณาธรรม และโดยพื้นฐานของความเป็นจริงที่ว่า
 ท่านเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนแห่งนั้น และจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยปัจจัยในการดำรงชีพจาก
 ชาวบ้าน ซึ่งความเป็นอยู่ที่สุขสมบูรณ์ของหมู่บ้านก็ย่อมมีผลต่อความเป็นอยู่ของตัวท่าน
 เองด้วย จึงเป็นที่ปรากฏให้เห็นโดยทั่วไปว่า ก่อนหน้าที่รัฐบาลจะได้เริ่มนโยบาย
 พัฒนาชุมชนชนบท และวางโครงการจัดตั้งพัฒนากรตลอดจนการให้บริการต่าง ๆ เข้าไป
 ยังท้องถิ่นชนบทอันห่างไกลนั้น พระภิกษุซึ่งจำพรรษาอยู่ในหมู่บ้านแต่ละแห่ง ก็ได้มีบทบาท
 ในการเป็นผู้นำการพัฒนาหมู่บ้านนั้น ๆ อย่างไม่เป็นที่การอยู่แล้ว จนเป็นปกติวิสัย
 และเมื่องานพัฒนาดังกล่าวเขาไปถึงหมู่บ้าน ท่านก็ได้เขาร่วมงานเหล่านั้นโดยความ
 เต็มใจ เช่น เป็นผู้นำในการเสนอความคิดริเริ่ม เป็นที่ปรึกษา และเป็นศูนย์รวมแห่ง
 ศรัทธาเรียกความร่วมมือจากชาวบ้าน ในการสร้างสาธารณสมบัติและสิ่งสาธารณูปโภค
 เช่น บ่อน้ำ สะพาน ถนนหนทาง ศาลา โรงเรียน ฯลฯ เป็นต้น เพื่อช่วยสร้างความ
 เจริญให้แก่หมู่บ้านของตนเอง สำหรับพระภิกษุในระดับผู้บริหารการปกครองและผู้ที่
 มีหน้าที่ในการจัดการศึกษาของสถาบันสงฆ์ ก็ได้มีความเห็นสอดคล้องกับนโยบายพัฒนา-
 ชนบทของรัฐบาล และสนองตอบการขอความร่วมมือในนโยบายดังกล่าว โดยการ
 รับงานพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของภารกิจแห่งคณะสงฆ์ และได้ช่วยเหลือรัฐบาลดำเนินงาน
 ตามโครงการพัฒนาชุมชนชนบทเป็นจำนวนหลายโครงการ ดังที่ได้ทราบกันโดยทั่วไป

สาเหตุที่พระภิกษุเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนชนบท

เมื่อก้าวถึงสาเหตุที่ทำให้พระภิกษุเข้าร่วมการพัฒนาชุมชนของไทยนั้น จากการศึกษารวบรวมผลงานวิจัยของนักวิชาการหลายคน ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้พอจะสรุปได้ว่า สาเหตุที่ทำให้พระภิกษุเข้าไปมีบทบาทในงานดังกล่าว เกิดจากนโยบายของฝ่ายคณะสงฆ์เองและนโยบายของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งต่างก็มีแรงจูงใจและความจำเป็นที่เห็นสมควรให้พระภิกษุได้เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนชนบทอย่างเป็นทางการ กล่าวคือ

๑. นโยบายของฝ่ายคณะสงฆ์

แรงจูงใจที่ทำให้คณะสงฆ์เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชน เกิดจากสาเหตุสำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

๑ J.A. Niels Mulder, Monks, Merit and Motivation : Buddhism and National Development in Thailand, Special Report No.1, Second (Revised) Edition (Northern Illinois University, Center for Southeast Asian Studies, 1973), pp. 13 - 14; Somboon Suksamran, "The Role of the Sangha in Relation to Political Modernization in Thailand since 1965", (Master's thesis of Arts, University of Manchester, 1973), pp. 96 - 98.

และ สุภาพร วนาชูว์ช, "แรงจูงใจที่ทำให้พระภิกษุสงฆ์และสามเณรร่วมในการพัฒนาชุมชนของอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขา การพัฒนาชุมชน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๗๒.

ก. พระภิกษุจำเป็นต้องพึ่งพาประชาชน โดยอาศัยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านถวายเพื่อการดำรงชีวิตอยู่ ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุจึงต้องมีความรับผิดชอบและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวบ้านเป็นการตอบแทน ตามหลักการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ และโดยเมตตากรุณาธรรม

ข. ในขณะที่สังคมไทยกำลังพัฒนาและปรับปรุงตนเองอยู่นี้ หากพระภิกษุไม่ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปพร้อม ๆ กัน ก็จะไม่ทันต่อโลกและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะเยาวชนรุ่นใหม่จะเห็นความล้าหลังและไม่เชื่อถือศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ค. ชุมชนเป็นแหล่งสำคัญที่พระภิกษุยังคงรักษารัฐานะและบทบาทที่มีความหมายในชุมชนไว้ได้อย่างดีอยู่ และพระภิกษุในชุมชนโดยทั่วไปก็มีความต้องการที่จะช่วยเหลือญาติโยมและพัฒนาหมู่บ้านของตนให้เจริญก้าวหน้าอยู่แล้ว การเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนของพระภิกษุ จึงเป็นการสอดคล้องที่จะช่วยรักษารัฐานะและสภาพความสัมพันธ์อันดีนี้ให้คงอยู่

ง. สถานการณ์ในปัจจุบันเป็นสภาวะที่กระทบกระเทือนและเป็นอันตรายต่อสถาบันสงฆ์ ทั้งจากการคุกคามของลัทธิการเมืองอื่น ๆ ที่ต่อต้านศาสนา จากการทำกรรณการทางการเมืองและวัฒนธรรมของต่างประเทศ และจากคนไทยที่ละเลยต่อหลักศีลธรรมอันดีงามของพระพุทธศาสนา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้การเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาบ้านเมืองของคณะสงฆ์ ไม่เป็นแต่เพียงการช่วยเหลือรัฐบาล ซึ่งได้ให้ความอุปถัมภ์และความคุ้มครองแก่คณะสงฆ์ ให้การดำรงอยู่ในสมณเพศของคณะสงฆ์ดำเนินไปด้วยดีเท่านั้น แต่ยังเป็นการช่วยพยุงฐานะของพระพุทธศาสนาเองด้วย

จากเหตุผลต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น สามารถมองเห็นข้อเท็จจริงที่ทำให้พระภิกษุเข้าร่วมงานพัฒนาชุมชน โดยแยกได้เป็น ๒ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ

ประเด็นแรก ตามพุทธพจน์ในการประกาศพระศาสนาได้กำหนดไว้ว่า พระภิกษุทุกรูปมีหน้าที่ที่จะต้องกระทำเพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม ทั้งนี้เพื่อเป็นการ

ตอบแทนสำหรับสิ่งต่าง ๆ ที่ชาวบ้านถวายเพื่อการดำรงชีพของพระภิกษุ และเป็นการอนุเคราะห์แก่ชาวบ้านตามควรแก่คุณธรรมของผู้อยู่ในสมณเพศ ซึ่งพระภิกษุก็ได้กระทำหน้าที่ดังกล่าว สืบเนื่องมาตั้งแต่อดีตกาลจนเป็นปกติวิสัยแล้ว สำหรับพระภิกษุที่อยู่ในชนบทแห่งนั้น ๆ ความผูกพันอันใกล้ชิดที่ท่านมีต่อชาวบ้าน ทำให้ท่านมีความต้องการที่จะช่วยเหลือญาติโยมในการปรับปรุงความเป็นอยู่ของหมู่บ้านให้ดีขึ้น และจากบทบาทของผู้นำในสังคม ซึ่งท่านได้ร่วมทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านมาโดยตลอด ย่อมหมายความว่า ท่านอยู่ในฐานะที่เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชนอยู่แล้วโดยปริยาย การเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบทกับทางรัฐบาล จึงเป็นเสมือนการรับรองบทบาทของท่านอย่างเป็นทางการขึ้นเท่านั้น

ประเด็นที่สอง สำหรับคณะสงฆ์โดยทั่วไป การเข้าร่วมโครงการพัฒนาชนบทของรัฐอย่างเป็นทางการ นับเป็นการที่รัฐเปิดโอกาสให้พระภิกษุได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในการร่วมรับผิดชอบจัดกิจกรรมในระดับชาติ เพื่อฟื้นฟูฐานะอันสูงส่งที่เคยมีในสังคมให้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง เหมือนเช่นครั้งที่ใดเคยมีบทบาทจัดการศึกษาของชาติ ในสมัยปรับปรุงการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการทำงานประสานกันอย่างใกล้ชิด ทำให้เกิดผลดีทั้งแก่ศาสนาและบ้านเมือง โดยฝ่ายศาสนาก็ได้รับคำสรรเสริญอย่างกว้างขวาง ที่สามารถจัดการศึกษาของชาติได้อย่างดีเลิศ ด้วยเหตุนี้ การเข้าร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนชนบทต่าง ๆ จึงเป็นการสนองตอบการร้องขอของรัฐด้วยความเต็มใจจากคณะสงฆ์ และด้วยความยินยอมจากรัฐในทางตรงนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาชนบทกับรัฐบาล พระภิกษุได้ถูกจำกัดให้เข้าร่วมกิจกรรมภายในขอบเขตแห่งพระวินัย เพราะแม้ว่าชาวบ้านจะปรารถนาให้พระมีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างของชุมชน แต่ในขณะเดียวกัน พระภิกษุก็ถูกมองในฐานะที่สูงส่งกว่าคณาครรรมา และต้องดำรงตนใหญ่โตองตามครรลองแห่งเพศบรรพชิต

ในพระพุทธศาสนา คือไม่เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจการของทางโลกให้มากนัก สำหรับฝ่ายสงฆ์เองนั้น ได้เกิดความคิดแตกแยกกันออกไปในส่วนที่จะเข้าไปมีบทบาทร่วมในการพัฒนาชุมชนกับรัฐบาล J.A. Niels Mulder นักวิจัยชาวตะวันตก ซึ่งเข้ามาทำการศึกษาวิจัยบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ได้อ้างถึงการสัมภาษณ์พระภิกษุหลายองค์ในกรุงเทพมหานคร และพบว่า พระภิกษุในกลุ่มที่มีอาวุโสสูงและอยู่ในตำแหน่งที่เป็นระดับบริหารของคณะสงฆ์ มีความเห็นว่าพระภิกษุควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมืองด้วย เพราะเป็นกิจกรรมที่สร้างประโยชน์ให้แก่สังคม ซึ่งเป็นบทบาทที่พระภิกษุได้กระทำมานานแล้ว ทั้งยังเป็นการกระทำในทางที่ได้บุญกุศล สอดคล้องเป็นอันดีกับหลักธรรมซึ่งพระภิกษุสมควรกระทำ แต่ในขณะเดียวกัน พระภิกษุอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นยุวสงฆ์หรือพระที่ยังมีอายุพรรษาน้อยและกำลังอยู่ในระหว่างศึกษาเจ้าเรียน ได้แสดงความไม่เห็นด้วยต่อการรวมกิจกรรมในทางการเมืองกับรัฐบาล โดยเห็นว่า พระภิกษุควรมีบทบาทในการเป็นผู้นำทางศาสนา เผยแพร่จริยธรรมและศีลธรรมอันดีงามแก่ประชาชน และไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวหรือก้าวก่ายกิจการทางโลกให้มากนัก เพราะเป็นการขัดต่อวินัยสงฆ์

ขอลถเคียงคังกล่าว เป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างแนวความคิดแบบดั้งเดิมกับแนวความคิดแบบสมัยใหม่ในกลุ่มสงฆ์ ซึ่งเป็นไปในทำนองเดียวกับความขัดแย้งเรื่องการเจ้าเรียนวิชาสมัยใหม่ของพระภิกษุ ที่ได้กล่าวไว้แล้วในตอนที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ แนวความคิดของกลุ่มสงฆ์ที่ยึดในบทบาทแบบดั้งเดิมเชื่อว่า พระภิกษุควรมีบทบาทเฉพาะในด้านการศึกษา การอบรมสั่งสอนศีลธรรมจรรยาแก่คน ซึ่งเป็นบทบาทที่ยอมรับกันมานานแล้ว ส่วนการไปแนะนำชาวบ้านในการพัฒนานั้นเป็นเรื่องที่

^๑J.A. Niels Mulder, Monks, Merit and Motivation, Buddhism and National Development in Thailand, p. 13.

เสียงต่อการตัดสินใจของสงฆ์ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุไปให้ความรู้ในเรื่องการ รักษาสุขภาพอนามัย การสุขาภิบาล โภชนาการ ต่าง ๆ เหล่านี้ พระภิกษุสามารถ กระทำได้โดยบริสุทธิ์ใจ แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีข้อกำหนดห้ามมิให้พระภิกษุจะเข้าไป บุ่งเกี่ยวโดยตรงในการลงมือปฏิบัติสิ่งนั้น

อย่างไรก็ตาม ในทางความเป็นจริงแล้ว เป็นการยากที่จะจำแนกบทบาท ของพระภิกษุออกจากชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสังคมชนบทอย่างเด็ดขาด เพราะ แม้จะมีข้อบังคับทางพระวินัยควบคุมอยู่ แต่กิจกรรมต่าง ๆ ในสังคมชนบทนั้น ไม่ว่าจะ เป็นกิจกรรมทางโลกหรือทางธรรมมักผสมปนเปกันอยู่เสมอ พระภิกษุจึงมักต้องเข้า มาเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกด้วย และชาวบ้านเองก็หวังพึ่งพาพระภิกษุในเรื่องต่าง ๆ มีการ ขอคำปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งเรื่องส่วนตัวและปัญหาครอบครัว หรือ เขามาขอรับการรักษาความเจ็บไข้โดยอยู่เป็นประจำ และแม้แต่การเป็นตุลาการ ตัดสินข้อพิพาทคดโกงกัน ซึ่งเป็นเรื่องทางคดีโลกมิใช่คดีธรรม แต่พระก็ต้องทำใน ฐานะผู้ทรงศีล และเพราะชาวบ้านยังต้องการพึ่งพาอาศัยท่านอยู่ สำหรับกิจกรรมใน การพัฒนาความเจริญให้แก่หมู่บ้าน เช่น การทำถนนหนทาง พระภิกษุก็มักเข้ามาเกี่ยวข้องกับ ฐานะผู้ให้กำลังใจแก่ชาวบ้าน และบางครั้งอาจลงมือทำเป็นตัวอย่าง เพื่อกระตุ้นให้ คนเกิดความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน ซึ่งชาวบ้านที่เห็นพระภิกษุเขามาร่วมงานด้วย ก็ จะยินดีมีใจทำกันเต็มที่ โดยถือว่าเป็นการบุญการกุศล ในกรณีเช่นที่กล่าวนี้ พระภิกษุ อาจละเมิดวินัยบางข้อที่ห้ามสงฆ์ชุกคิน พันญา เพราะอาจมีศีลขอลาญาติญาติที่ อยู่ในพื้นที่นั้นได้โดยไม่ตั้งใจ อย่างไรก็ตาม พระภิกษุที่มีได้เคร่งครัดในข้อวินัยมากจน

^๑ ทัศนัฐ นาคะตะ, วิทยานิพนธ์เรื่อง "คุณค่าของพุทธศาสนาในการบริหาร ราชการ", หน้า ๕๓.

^๒ เสฐียรโกเศศ, ชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, หน้า ๑๘๓.

เกินไปนัก ก็อาจตีความในวินัยดังกล่าวเสียใหม่ โดยปรับให้เข้ากับความเป็นตาม
 เจื้อนไซของท้องถิ่น ซึ่งตามขอมัญญัติทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าโคตรองนุวัตร
 ให้มีการผ่อนผันและแกไขวินัยบางอย่างไปตามความเป็นไปในสถานที่และโอกาสอันควร
 เพราะพระวินัยนั้นก็ เป็นเพียงระเบียบที่ตราขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของหมู่
 คณะสงฆ์โดยเฉพาะเท่านั้น พระพุทธองค์โคตรองเห็นว่าอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ใน
 ภายหลัง จึงโคตรองตรัสไว้กับพระอานนท์เมื่อใกล้ดับขันธปรินิพพานว่า ถ้าสงฆ์ปรารถนา
 จะยกเลิกหรือแก้ไขสิกขาบทเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็โปรดให้ยกเลิกหรือแก้ไขไปตามความ
 เหมาะสม ดังนั้น เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป พระภิกษุมีความจำเป็นที่จะต้องทำหน้าที่เพื่อ
 สังคมมากขึ้น งานที่เกี่ยวข้องกับทางโลกเหล่านี้ โคตรองทำให้ชีวิตของพระภิกษุต้องเปลี่ยน
 แปลงไปควย และขอปฏิบัติต่าง ๆ ซึ่งขัดกับวินัยดั้งเดิมของพระพุทธเจ้าก็โคตรองนำมาใช้
 มากยิ่งขึ้น บางครั้ง การทำงานต่าง ๆ ในทางโลกนี้ ไม่ใช่เป็นความจำเป็นของพระ
 ภิกษุที่ต้องทำตามหน้าที่ แต่พระภิกษุก็มักทำไปโดยเห็นแก่การบุญการกุศล และหวังประโยชน์
 แก่สาธารณชนโดยบริสุทธิ์ใจ แม้จะผิดวินัยไปบ้างก็เป็นสิ่งจำเป็นในบางครั้ง เพราะมีข้อ
 จำกัดที่พระต้องพึงพาอาศัยชาวบ้านอยู่ ไม่อาจเคร่งครัดจนเกินความพอดี ซึ่งจะกลายเป็น
 ข้อขัดขวางการอยู่รวมกันโดยถ้อยที่ถ้อยอาศัยในสังคมกับชาวบ้านได้

ควยเหตุนี้ แม้จะมีข้อจำกัดในบทบาทของพระภิกษุที่เกี่ยวกับกิจกรรมพัฒนาชุมชน
 ทั้งในรูปของขอมัญญัติทางวินัยหรือความคิดเห็นของสาธารณชนบางกลุ่ม รวมทั้งความคิด
 เห็นขัดแย้งในกลุ่มของสงฆ์เองก็ตาม แต่ก็เห็นโคตรองเห็นว่าคณะสงฆ์โดยส่วนรวมมีความเห็น
 คล้อยตาม ความจำเป็นที่พระภิกษุจะต้องมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชน และมีการเสริม
 สร้างบทบาทของพระภิกษุในงานดังกล่าวเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ในปัจจุบัน โดยมีเหตุผลใน

วัลโปลา ลาหุตา, พระพุทธศาสนาในลังกา, แปลโดย จานงค์
 ทองประเสริฐ (พระนคร: โรงพิมพ์เดียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๐), หน้า ๑๕๘.

ระดับพื้นฐานว่า พระภิกษุควรปรับตัวให้เข้ากับสิ่งใหม่ ๆ ในสังคมปัจจุบัน ทรายโคตียัง
 ต้องการดำรงความเป็นที่นับถือ เป็นผู้นำจิตใจของชาวบ้านเอาไว้ โดยกระทำตนเป็น
 ผู้นำทางปัญญาชี้แนะแนวทางในการดำรงชีวิตอยู่ด้วยดีให้แก่ชาวบ้าน และวัดในชนบทก็
 ควรรักษาความเป็นศูนย์กลางของชุมชนให้คงอยู่ โดยให้ความร่วมมือช่วยเหลือรัฐบาล
 ในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เพราะหากชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดี เศรษฐกิจ
 เจริญก้าวหน้า สังคมและศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองตามไปด้วย ประจักษ์พยานยืนยัน
 แนวความคิดดังกล่าวก็คือ การที่พระภิกษุในระดับผู้บริหารคณะสงฆ์ ได้วางแผนนโยบาย
 สนับสนุนงานพัฒนาชุมชนของรัฐบาลอย่างเต็มที่ มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาชุมชนที่ดำเนิน
 การโดยพระภิกษุร่วมกับหน่วยงานของรัฐ ดังเช่น โครงการพระธรรมทูตซึ่งคณะสงฆ์จัด
 ร่วมกับกรมการศาสนา และโครงการพระธรรมจาริก จัดร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์
 เป็นต้น ในขณะที่เดียวกัน ทางมหาวิทยาลัยสงฆ์ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาระดับสูงของ
 คณะสงฆ์ ก็ได้โดยดีพระภิกษุที่มีความรู้ทั้งในค่านพระพุทธศาสนาและวิชาการสมัยใหม่
 ออกมารวมดำเนินงานช่วยเหลือสังคม รวมทั้งการจัดตั้งโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อ
 ส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้พระภิกษุได้มีบทบาทเกี่ยวข้องกับงานพัฒนาชุมชน
 อย่าง เป็นทางการ

เกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชนนี้ คณะสงฆ์ระดับบริหารในต่างจังหวัดส่วนใหญ่ก็จะมี
 แนวความคิดในทำนองเดียวกับฝ่ายบริหารในกรุงเทพมหานคร โดยการเข้าร่วมจัด
 โครงการฝึกอบรมพระภิกษุประจำท้องถิ่นใหญ่จักการพัฒนาชุมชน ดังเช่น การดำเนินงาน
 ของศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาในจังหวัดต่าง ๆ ตามภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ

Somboon Suksamran, Political Buddhism in Southeast
 Asia : The Role of the Sangha in the Modernization of Thailand
 (London: C. Hurst & Company Ltd., 1977), p. 69.

ซึ่งได้กล่าวมาแล้ว รวมทั้งการเข้าร่วมโครงการพระธรรมทูต พระธรรมจาริกที่จัดไป
จากส่วนกลางอีกด้วย

สำหรับพระภิกษุในระดับหมู่บ้าน ซึ่งมีบทบาทต่องานพัฒนาชุมชนอย่างใกล้ชิด
และโดยตรงที่สุดนั้น ส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้นำในการพัฒนาระดับหมู่บ้านอยู่แล้วโดยพฤตินัย
ส่วนแนวความคิดที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของรัฐบาลนั้น พระภิกษุเหล่านี้จะแสดงออกแตกต่าง
กันไปแล้วแต่ความสมัครใจและความสามารถของแต่ละรูป จากบทความของ พัทธยา สายหู
ซึ่งได้ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุที่มีต่องานพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ของไทย ได้แสดงให้เห็นว่ามีพระภิกษุเพียงจำนวนเล็กน้อยเท่านั้นที่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับงาน
พัฒนาชุมชนของรัฐบาล โดยประมาณว่า พระภิกษุราว ๒๕ เปอร์เซ็นต์ให้ความร่วมมือ
เป็นอย่างดีกับทางราชการ และ ๕๐ เปอร์เซ็นต์ให้ความร่วมมือปานกลาง ส่วนที่เหลือ
อีก ๒๕ เปอร์เซ็นต์นั้น ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมในด้านนี้เลย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พัธยา สายหู, "บทบาทของพัฒนากรในหมู่บ้านภาคตะวันออกเฉียงเหนือ",
หน้า ๒๙๘.

นโยบายของรัฐบาล

สาเหตุที่รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนให้คณะสงฆ์เข้าร่วมงานพัฒนาชุมชน สรุปได้เป็น ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

ก. พระภิกษุเป็นผู้นำท้องถิ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือสนับสนุนให้การดำเนินงานพัฒนาชุมชนของรัฐบาลสำเร็จได้เป็นอย่างดี

ข. สถาบันสงฆ์เป็นแหล่งรวมจิตใจและพลังความสามัคคีของคนในชาติที่มีประสิทธิภาพกว่ารัฐบาล ทั้งยังเป็นสื่อกลางที่ดีในการประสานความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการพัฒนาชาติบ้านเมือง

ค. ปัญหาเรื่องลัทธิคอมมิวนิสต์ซึ่งบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศ ทำให้รัฐบาลต้องเร่งรัดการพัฒนาชนบท และแสวงหาความร่วมมือจากคณะสงฆ์ในการเป็นผู้นำการพัฒนาและช่วยต่อต้านลัทธิดังกล่าว โดยให้เป็นศูนย์เรียกความศรัทธาจากประชาชนและชักจูงให้เชื่อถือต่อรัฐบาล

ในสมัยก่อน เมื่อสังคมไทยเริ่มแปรรูปตามความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรมตะวันตก บทบาทของพระพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังในสมัยการปรับปรุงการปกครองประเทศครั้งสำคัญในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เห็นได้ชัดว่า ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรได้ร่วมมือประสานงานกันอย่างใกล้ชิด

Somboon Suksamran, "The Role of the Sangha in Relation to Political in Thailand since 1965", p. 155, เจริญเกียรติ ชนะสุขदार, "พุทธศาสนากับชนชั้นปกครองของไทย" ใน การพัฒนาการเมืองไทย, ลิขิต ชีรวะกิน, บรรณาธิการ (กรุงเทพมหานคร: แพร่พิทยา, ๒๕๑๘), หน้า ๓๗๓ และ ประภาส จารุเสถียร, "บทบาทของพระภิกษุสงฆ์กับการพัฒนาท้องถิ่น" ใน รายงานกิจการโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๓ (กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครพิมพ์, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓ - ๑๔.

โดยการปฏิรูปในครั้งนั้น มิได้ละทิ้งบทบาทของสถาบันสงฆ์ซึ่งเป็นผู้จัดการศึกษาของชาติ
 อยู่ หากแต่อนุญาตให้ทันสมัยและใช้การได้ในทางที่เหมาะสม จนการจัดการศึกษาในครั้ง
 นั้นมีคุณอย่างกว้างขวางสืบต่อมาตราบเท่าทุกวันนี้ สำหรับในปัจจุบัน รัฐบาลก็ได้เห็น
 ความสำคัญของสถาบันสงฆ์ ที่จะพึงมีต่อกิจการของประเทศชาติเช่นเดียวกัน โดยเน้นใน
 ด้านการพัฒนาชุมชนชนบท ซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคง
 ปลอดภัยของประเทศชาติ

ในปัจจุบัน เป็นความจำเป็นที่บ้านเมืองจะต้องได้รับการพัฒนาโดยรีบด่วน
 เพราะประเทศชาติและสถานการณ์ในโลกกำลังเต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลงและวุ่นวาย
 สับสน โดยเฉพาะในท้องถิ่นชนบทนั้น นับเป็นจุดอ่อนที่สุดที่จะถูกแทรกแซงและก่อกวนจาก
 ผู้ที่มีอิทธิพลเมืองเป็นปฏิปักษ์ต่อชาติและศาสนา ในขณะที่เดียวกันท้องถิ่นชนบทก็เป็นจุด
 สำคัญที่สุดที่จะชี้ให้เห็นว่าประเทศนั้น ๆ มีความเจริญรุ่งเรืองแค่ไหน ทั้งนี้เพราะ
 ประชากรส่วนใหญ่ ร้อยละกว่า ๘๐ ของประเทศ ตั้งถิ่นฐานและประกอบอาชีพอยู่ใน
 ชนบท ซึ่งคนเหล่านี้ต้องประสบกับปัญหาพื้นฐานของสังคมชนบท ได้แก่ ปัญหาความ
 ยากจน ความคอยการศึกษา ปัญหาโรคภัยไข้เจ็บ ผลผลิตในทางเศรษฐกิจต่ำ ตลอดจน
 การขาดแคลนบริการทางการสาธารณสุขโรคและคานอื่น ๆ จากรัฐ โดยเฉพาะเมื่อ
 เปรียบเทียบสังคมเมือง ซึ่งมีความเจริญก้าวหน้าและสะดวกสบายกว่าในทุก ๆ ทาง
 คำนึง เพื่อความเป็นธรรมในสังคมและเพื่อแก้ไขปัญหาคความเหลื่อมล้ำในทางเศรษฐกิจ
 สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ระหว่างชาวเมืองกับชาวชนบท ตลอดจนเพื่อสร้างความมั่นคง
 ทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครองของประเทศ อันเป็นการตัดเงื่อนไข
 การปลุกระดมของฝ่ายตรงข้าม รัฐบาลทุกยุคสมัยจึงได้วางแนวยุบายในการพัฒนา
 ชนบท เพื่อให้ชาวชนบททั้งหมด มีรายได้และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถช่วยตนเอง
 และชุมชนที่ตนอยู่ได้ ซึ่งจะมีผลสะท้อนให้ประเทศชาติเจริญก้าวหน้าขึ้นภายในส่วนรวม

ไพฑูริย์ ขางเรียน, ลักษณะสังคมและการปกครองของไทย (กรุงเทพ-
 มหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔), หน้า ๘.

^๒ กองฝึกอบรม, กรมการพัฒนาชุมชน, คู่มือและประมวลการสอนสำหรับ
วิทยากร เล่ม ๑ (พระนคร: โรงพิมพ์สวนทองถิ่น, ๒๕๑๒), หน้า ๘.

การพัฒนาประเทศอย่างเป็นทางการในรูปแบบที่ดำเนินกันในปัจจุบันนี้ อาจกล่าวได้ว่าเริ่มต้นอย่างแท้จริงในสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี โดยในช่วงเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ บริหารประเทศอยู่นั้น (ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๒-๒๕๐๖) ประเทศไทย ได้มีการปรับปรุงในด้านเศรษฐกิจครั้งใหญ่ รวมทั้งการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของประชากรทั้งประเทศให้สูงขึ้น ดังปรากฏในคำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มณฑลสภาาร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ ว่า

ในการบริหารประเทศในครั้งนี้ รัฐบาลนี้เห็นว่าจำเป็นที่จะต้องแก้ไขและปรับปรุง การเศรษฐกิจของประเทศเป็นเรื่องใหญ่ และเป็นอันคับที่หนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อให้มี รายได้ที่แท้จริงสูงขึ้น ซึ่งจะทำให้ระบอบการครองชีพของประชาชนสูงขึ้นด้วย ฉะนั้นรัฐบาลจะไดปรับปรุงการคลังและการเงินของประเทศ ดำเนินการส่งเสริม กว้างเกษตรกรรม การสหกรณ์ การอุตสาหกรรม และการค้า ตลอดจนการคมนาคม ไทกาวหนาเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้น ...

... รัฐบาลนี้จะได้นำดำเนินการส่งเสริมให้ประชาชนในชาติมีศีลธรรม วัฒนธรรม และอนามัยอันดี รวมทั้งดำเนินการพัฒนาการท้องถิ่นด้วย เพื่อยังความสงบเรียบร้อย และความผาสุกของประชาชน^๑

และในการดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนา- การเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๘) ขึ้นเป็นครั้งแรก^๒ โดยวาง โครงการที่จะพัฒนาโครงสร้างขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการคมนาคมและ ขนส่ง การพลังงานและการชลประทานเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้เป็นพื้นฐานของการพัฒนา ประเทศในขั้นต่อไป ส่วนในด้านการพัฒนาท้องถิ่น หรือชนบท ก็ได้มีการบรรจุโครงการ พัฒนาการท้องถิ่นแห่งชาติ เข้าไว้ในแผนพัฒนาฯ แห่งชาตินี้ด้วย โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะ

^๑ กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์, กองนโยบายการพาณิชย์, นโยบายของรัฐบาลตั้งแต่ คณะรัฐมนตรีคณะที่ ๑ ถึงคณะที่ ๓๘ พ.ศ. ๒๔๙๕ - ๒๕๑๕ (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชาว พณิชย์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๘๒.

^๒ ในแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก (พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๘) มิได้มีคำว่า "สังคม" ต่อมาในฉบับอื่น ๆ จึงได้เพิ่มเป็น แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ นับตั้งแต่ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๔) เป็นต้นไป.

ท่านบำรุงส่งเสริมท้องถิ่นต่าง ๆ ให้เจริญก้าวหน้าทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ตามหลักการที่ไทยประชาชนมีส่วนร่วมกัน ให้ความคิดเห็นตลอดจนการร่วมช่วยเหลือทางด้านการเงินและกำลังงาน เพื่อแก้ปัญหาของท้องถิ่นตามหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าในการบริหารประเทศของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในช่วงเวลาดังกล่าว รัฐบาลได้มีแนวนโยบายสนับสนุนให้สถาบันสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศร่วมกับทางราชการอย่างจริงจัง และนโยบายดังกล่าวก็ได้ดำเนินการสืบต่อมาจนทุกวันนี้ โดยในสมัยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปกครองประเทศ สถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาบันสงฆ์ได้รับการยกย่องเทิดทูนให้มีความสำคัญในสังคมจนเป็นที่ปรากฏ ทั้งนี้เพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลและหาเสียงสนับสนุนจากประชาชน อันเป็นผลเนื่องมาจากรัฐบาลนี้ได้เข้ามามีบทบาททางการเมือง โดยการทำรัฐประหารแย่งชิงอำนาจการปกครองจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ตระหนักดีว่าสถาบันทั้งสองนี้เป็นศูนย์รวมความเคารพนับถือจากประชาชนชาวไทย จึงพยายามที่จะปลุกเร้าความสำคัญของสถาบันทั้งสองอันเป็นสัญลักษณ์แห่งชาติขึ้นมา เพื่อเป็นแนวทางที่จะพัฒนาความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติ และความนิยมชมชื่นต่อรัฐบาล ดังได้มีการเปลี่ยนวันชาติจากวันที่ ๒๔ มิถุนายน มาเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษาซึ่งตรงกับวันที่ ๕ ธันวาคม ของทุก ๆ ปี และดำเนินการทุกวิถีทางที่จะยกย่องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ ส่วนสถาบันสงฆ์ก็ได้รับการปรับปรุงระเบียบการปกครองให้เข้มแข็ง สอดคล้องกับรูปแบบทางการปกครองของบ้านเมือง พร้อมทั้งได้รับการอาราธนาอย่างเป็นทางการให้จัดกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชนร่วมกับรัฐบาล เพื่ออาศัยประโยชน์ในการรวมคนในชาติให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่การเมือง การปกครองของประเทศ และส่งเสริมการพัฒนาชาติบ้านเมืองตลอดจนการต่อต้านภัยจากลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วย^๒ ซึ่งแนวนโยบายดังกล่าวได้

^๑ สัจญา สัจญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๑๒ - ๑๓.

^๒ Somboon Suksamran, Political Buddhism in Southeast Asia, p. 49.

ปรากฏให้เห็นชัดในวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งโครงการพัฒนาชุมชนชนบทที่ดำเนินการ โดย
คณะสงฆ์ เช่น โครงการพระธรรมทูต โครงการพระธรรมจาริก ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ดังที่กล่าวแล้วว่า สาเหตุสำคัญที่เป็นเครื่องผลักดันให้รัฐบาลทำการพัฒนา
ชุมชนชนบทนั้น เกิดจากสภาพความคืบหน้าในชนบท เช่น ความล้าหลังในเรื่องชีวิตความเป็น
อยู่ การขาดการศึกษา ขาดบริการทางสาธารณสุข ฯลฯ ซึ่งทำให้ประชาชนต้องประสบ
กับปัญหาใหญ่ ๆ หลายประการ คือ ปัญหาความยากจน โรคภัยไข้เจ็บ ความไม่รู้ทางการศึกษา
เหล่านี้เป็นต้น นอกจากนี้ สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลของแต่ละประเทศต้องริบ
ดำเนินการพัฒนาในแถบชนบทซึ่งเป็นท้องที่อยู่อาศัยของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ก็คือเหตุ
ผลทางการเมือง สำหรับในโลกปัจจุบัน ที่มีระบบหรือลัทธิการเมืองใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ระบบ คือ
ลัทธิคอมมิวนิสต์และประชาธิปไตย ซึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็ขับเคี่ยวชิงดีชิงเด่นเพื่อให้อุณหภูมิของ
ตนเป็นที่ยอมรับแพร่หลาย ในส่วนของประเทศไทยที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ก็ต้อง
เผชิญกับการดำเนินการทุกรูปแบบของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่พยายามจะเอาชนะจิตใจประชาชน
ให้เลื่อมใสและเข้ามาสมัคร เป็นพรรคพวก ตั้งแต่การใช้ชีวิตการชุมนุมรวมตัวไปตามชุมชน
หมู่บ้านต่าง ๆ ไปจนกระทั่งการบีบบังคับขู่เข็ญและการทำสงครามแบบกองโจร เพื่อก่อ
รัฐบาล

ดังที่ทราบกันว่า เป้าหมายสำคัญของลัทธิคอมมิวนิสต์อยู่ที่ชุมชนชนบทอันห่างไกล
จากการควบคุมดูแลของรัฐบาล ดังนั้น ตามท้องดินชายแดนของประเทศไทยทั้งทางภาคเหนือ
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ ภาคกลาง ตลอดจนเทือกเขาอันห่างไกล ซึ่งเป็นที่อยู่
ของพวกชาวเขาอันเป็นชนกลุ่มน้อยของประเทศ ประชาชนเหล่านี้จะถูกคุกคามและขู่ยิงให้
กรวางกระเดื่องต่อรัฐบาล ทั้งยังก่อการร้ายรบกวนความสงบสุขมั่นคงในชีวิตและ
ทรัพย์สินของชาวชนบทอยู่ตลอดเวลา ทำให้รัฐบาลต้องทุ่มเทกำลังเพื่อปราบปรามการ
แทรกซึมอันทำลายของผู้ที่ฝักใฝ่ในลัทธิอันอย่างรุนแรงและจริงจัง โดยเฉพาะในสมัย
จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งต้องประสบปัญหาภัยคุกคามจากลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งจาก
ภายในประเทศเองและจากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง อันได้แก่
ความรุกรานจากลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม ซึ่งทำให้
รัฐบาลต้องเร่งจับกุมและปราบปรามผู้ที่เป็นคอมมิวนิสต์อย่าง เข้มงวดกวดขัน มีการ

ยิงเป้าหัวหน้าคอมมิวนิสต์คนสำคัญหลายคน^๖ และการใช้มาตรการอื่น ๆ ในการควบคุม การเผยแพร่ของลัทธิคังกลาว

ปัญหาที่สืบเนื่องจากลัทธิคอมมิวนิสต์อีกประการหนึ่งก็คือ การก่อการร้ายซึ่งมุ่ง ใหญ่ภูมิภาคต่าง ๆ แยกตัวออกจากประเทศไทย โดยอาศัยเหตุที่ประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ มีภาษาพูด ขนบธรรมเนียมประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน และผิดเพี้ยนกัน ออกไปในแต่ละภาค จนเป็นการยากต่อรัฐบาลกลางในอันที่จะควบคุมดูแลให้เกิดความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในประเทศอย่างแน่นแฟ้นได้ ทำให้ลัทธิคอมมิวนิสต์อาจ สาเหตุต่าง ๆ เพื่อชักจูงให้คนในภูมิภาคเหล่านี้ โดยเฉพาะภาคอีสานและภาคใต้ ให้ แยกตัวเป็นอิสระจากรัฐบาลกลาง ซึ่งเป็นอันตรายต่อความมั่นคงทางการเมืองของ ประเทศ

สาเหตุต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ ทำให้รัฐบาลต้องหาทางแก้ไขปัญหาคับการ วางนโยบายพัฒนาชุมชนชนบท เพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้ง ในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น การปรับปรุงที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย โอกาสในการรับการศึกษาที่เหมาะสม ตลอดจนมาตรฐานการครองชีพโดยการเพิ่ม รายได้ เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์ความมั่นคงปลอดภัยทางการเมืองเป็นหลัก และในขณะที่การพัฒนาชนบทดำเนินไปนี้ รัฐบาลก็ได้ตระหนักว่าการดำเนินงานดังกล่าว ให้เป็นผลสำเร็จ จะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจโดยพร้อมเพรียงกันจากคนทุกฝ่าย ซึ่งหมายความว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ เป็นสิ่งจำเป็นและเป็น ปัจจัยพื้นฐานในการพัฒนาบ้านเมือง ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลจึงได้อาศัยสถาบันสงฆ์และ พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจและความเคารพนับถือของคนในชาติ เพื่อเป็น

^๖ รุ่ง คยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๓.

^๗ Somboon Suksamran, Political Buddhism in Southeast Asia, pp. 58 - 62.

^๘ ปรัชญา เวสารัชช์, "แนวคิดบางประการในการพิจารณาปัญหาการพัฒนา ชนบทไทย" วารสารวิจัยสภาวะแวดล้อม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒ (ธันวาคม ๒๕๒๓): ๖.

หลักในการเชื่อมพลังศรัทธาและความเชื่อถือในหมู่ประชาชน ให้ร่วมกันดำเนินงานเพื่อพัฒนาความเจริญให้แก่มานเมือง

กล่าวเฉพาะในฝ่ายศาสนา รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เน้นความสำคัญของสถาบันสงฆ์ว่ามีส่วนสัมพันธ์กับประเทศชาติอย่างใกล้ชิด จึงสมควรที่คณะสงฆ์จะใคร่ร่วมมือกับรัฐบาลในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองอย่างจริงจัง เช่น การพัฒนาวัด พัฒนาชนบท นโยบายนี้ปรากฏชัดแจ้งในสาส์นของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เรื่องนโยบายทั่วไปเกี่ยวกับศาสนา ซึ่งส่งไปยังที่ประชุมสัมมนาพระคณาธิการพัทธวาท-อาณาจักร เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ อันมีใจความว่า

นโยบายทั่วไปของรัฐบาลเกี่ยวกับศาสนานั้น เป็นเรื่องที่ต้องเข้าใจง่าย ความเข้าใจทางคณะสงฆ์ว่า การปกครองทางคณะสงฆ์กับการปกครองทางบ้านเมือง ต้องมีความสัมพันธ์กันนั้น เป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง ทางบ้านเมืองไม่สมควรที่จะเพิกเฉยละเลยทางศาสนา และทางศาสนาก็ควรจะสนับสนุนนโยบายทางบ้านเมืองในส่วนที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ เพราะทางศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนาในประเทศไทยเรานั้น จะมั่นคงอยู่ได้ ก็แต่ด้วยความมั่นคงของประเทศเราเอง ถ้าประเทศไทยต้องถูกดูถูกเสื่อมโทรมลงไปอย่างไร พุทธศาสนาก็ต้องเสื่อมโทรมลงไปอย่างแน่แท้...

ความเหมาะสมสอดคล้องอย่างยิ่งในการที่พระภิกษุจะร่วมทำงานพัฒนาชุมชนไปพร้อม ๆ กับรัฐบาลนี้ เนื่องมาจากวัดและพระภิกษุได้เป็นกำลังสำคัญในการให้บริการแก่ประชาชน และส่งเสริมกิจการเพื่อความเจริญของประเทศชาติ โดยขอความช่วยเหลือพระธรรมวินัยตลอดมา เฉพาะอย่างยิ่งในชนบทด้วยแล้ว พระภิกษุนับเป็นบุคคลสำคัญที่สุดผู้หนึ่งในชุมชน และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือเป็นสูงสุด กิจการใด ๆ ก็ตามที่เป็นไปเพื่อความเจริญของชุมชนแล้ว จะต้องมีพระภิกษุเขาไปร่วมในการให้คำแนะนำหรือเป็นที่ปรึกษา คอยให้กำลังใจอยู่ด้วยเสมอ ด้วยเหตุนี้ พระภิกษุจึงมีบทบาทสำคัญต่อความเจริญก้าวหน้าและความสำเร็จในงานพัฒนาชุมชน ซึ่งรัฐก็ควรเห็นความจำเป็นในข้อนี้ และมุ่งหวังที่จะสนับสนุนให้พระภิกษุได้ดำเนินงานพัฒนาชุมชนอย่างเป็นทางการ

อ้างอิงใน ทวน วิริยาภรณ์ (ผู้รวบรวม), พุทธศาสนาก้าวหน้า (พระนคร: ป. พิศนาคะการพิมพ์, ๒๕๐๖), หน้า ๑๔๐ - ๑๔๒.

โดยเหตุที่รัฐบาลจำเป็นต้องอาศัยคณะสงฆ์ในงานพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างความ เป็นเอกภาพและความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินงานดังกล่าว เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รัฐบาลในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี จึงได้ปรับปรุงการบริหารงานของคณะสงฆ์เสียใหม่ โดยได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ขึ้น ไขแทนฉบับ พ.ศ. ๒๔๘๔ พระราชบัญญัติฉบับนี้ ซึ่งยังคงใช้อยู่ใน ปัจจุบัน ได้กำหนดให้มีการรวมอำนาจการปกครองคณะสงฆ์ไว้ที่มหาเถรสมาคม ซึ่งมี สมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานโดยตำแหน่ง มีสมเด็จพระราชาคณะและพระราชา- คณะทั้งหลาย ร่วมกันเป็นกรรมการ และมีอธิการกรรมการศาสนา ซึ่งเป็นตัวแทนของฝ่าย รัฐบาลเป็นเลขาธิการผู้รับผิดชอบงาน อันเป็นรูปแบบการปกครองที่คล้ายคลึงกับการ ปกครองของรัฐบาลในสมัยนั้น

มีผู้ให้ข้อสังเกตว่า พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ นี้ ได้มีการวาง ขึ้นมา เพื่อให้รัฐบาลสามารถควบคุมฝ่ายศาสนจักรได้ใกล้ชิดยิ่งกว่าเดิม ซึ่งจะเป็น โอกาสให้รัฐสามารถอาศัยคณะสงฆ์เป็นเครื่องสนับสนุนนโยบายของรัฐได้มากขึ้น เพราะตามรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าว รัฐบาลสามารถควบคุมนโยบายและ การดำเนินงานของคณะสงฆ์ในระดับผู้บริหารได้ โดยผ่านทางกรแต่งตั้งกรรมการมหา- เถรสมาคม ซึ่งรัฐเป็นผู้เสนอชื่อในนามของกรรมการศาสนาเพื่อให้พระบาทสมเด็จพระ- เจ้าอยู่หัว ทรงแต่งตั้ง และในขณะเดียวกัน ก็สามารถควบคุมการดำเนินงานของ คณะสงฆ์โดยส่วนรวมได้ด้วย เนื่องจากการปกครองคณะสงฆ์ทั้งหมด เป็นไปตามลำดับ ขึ้นจากระดับเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง ดังนั้น นโยบายของรัฐบาลในการบริหารประเทศ โดยเฉพาะในด้านการพัฒนาชุมชนชนบท ซึ่งรัฐได้ขอความร่วมมือสนับสนุนจากคณะสงฆ์ จึงได้รับการสนองตอบจากคณะสงฆ์เป็นอย่างดี^๒

เจริญเกียรติ สนะสุชถาวร, "พุทธศาสนากับชนชั้นปกครองของไทย,"
หน้า, ๓๗๒.

^๒ Somboon Suksamran, Political Buddhism in Southeast Asia,
pp. 109 - 110.

แนวทางในการดำเนินงานพัฒนาชุมชนชนบทของพระภิกษุ

ในการที่รัฐขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ให้ช่วยสนับสนุนการพัฒนาชุมชนชนบท
ดังกล่าว รัฐบาลได้กำหนดแนวทางการปฏิบัติงานของพระภิกษุโดยส่วนรวมไว้อย่าง
กว้าง ๆ เป็น ๒ ประการ คือ

- ๑. การพัฒนาวัด
- ๒. การพัฒนาหมู่บ้าน

การพัฒนาวัด โดยเหตุที่วัดเป็นแหล่งสำคัญ เป็นศูนย์รวมของประชาชนใน
ชนบท รัฐบาลจึงได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องทำการพัฒนาวัดเป็นประการแรกเพื่อ
ให้วัดเป็นแบบอย่างในการพัฒนาแก่ประชาชน และเป็นแหล่งจัดกิจกรรมอำนวยการ
แก่สังคมทั่วไป ให้ประสานสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาชุมชนของรัฐบาล ดังคำปรารภของ
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

...วัดวาอารามอันเป็นที่ดำรงพระพุทธศาสนา มีความเสื่อมโทรมไม่เรียบร้อย
เหมาะสมที่ประจักษ์แก่การอยู่หลายประการ ความความเข้าใจของชาวเขาใน
วัดวาอารามทั้งหลายควรอยู่ในฐานะที่จะก่อให้เกิดศรัทธาบูชา ไทรสัจธรรม
มรณสังขตญาณใหญ่ เคารพบูชา เกิดพุทธศาสนิกและดวงจิตของใส่ในเมื่อใคร
เหยียบย่างเขาไป น่าจะมีแผนกและโครงการบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เป็นงานใหญ่
เช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจและการค้นหาแหล่งของชาติ...^๒

ด้วยเหตุนี้จึงได้ปรากฏแผนพัฒนาวัดทั่วราชอาณาจักรขึ้น เริ่มดำเนินการมา
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๘ โดยมีวัตถุประสงค์หลัก ๓ ประการ คือ^๒

พวง สุวรรณรัฐ, "ทัศนะเกี่ยวกับโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริม
การพัฒนาท้องถิ่น" ใน รายงานกิจการโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนา
ท้องถิ่น ของมหาวิทยาลัยสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๓, หน้า ๒๘.

^๒ กองพุทธศาสนสถาน, กรมการศาสนา, วัดพัฒนา'๒๘ (พิมพ์ครั้งที่ ๒),
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๑๕๒.

๑. ให้วัดมีสถานที่สะอาดเรียบร้อย
๒. ให้การปกครองในวัดเรียบร้อย
๓. ให้วัดมีกิจกรรมอำนวยประโยชน์แก่ประชาชน

ตามแผนดังกล่าว ได้มีการคัดเลือกวัดที่มีคุณสมบัติเหมาะสม และยกย่องให้เป็นวัดพัฒนา ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ประเภทคือ วัดพัฒนาตัวอย่าง (ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาล) และวัดพัฒนาตัวเอง (ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการ) ปรากฏว่า ได้ทำให้วัดทั่วประเทศเกิดความเคลื่อนไหวในการพัฒนาเป็นอย่างมาก และดำเนินการติดต่อกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุปแล้ว รัฐบาลได้มุ่งหวังว่าการพัฒนาวัดจะก่อให้เกิดผลต่อประเทศชาติเป็นส่วนรวมหลายประการคือ

๑. ช่วยพัฒนาจิตใจของประชาชน เนื่องจากงานพัฒนาวัดเป็นการเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชนให้มาร่วมกันทำการพัฒนา ทำให้เกิดผลดีในทางความสามัคคีและความศรัทธาเริ่มที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวม
๒. การพัฒนาวัดประจำหมู่บ้าน ย่อมมีผลต่อเนื่องกับการพัฒนาชุมชนนั้น ๆ ด้วย เพราะวัดพัฒนาจะเป็นแหล่งถ่ายทอดวิธีการพัฒนาไปสู่ประชาชน และเป็นที่ให้คำแนะนำปรึกษา เป็นต้น
๓. เป็นประโยชน์ในค่านิยมสงเคราะห์ เพราะวัดทำหน้าที่เป็นโรงเรียนสถานพยาบาล และสถานสงเคราะห์ประเภทต่าง ๆ รวมทั้งเป็นแหล่งชุมนุมประจำหมู่บ้านด้วย
๔. ช่วยแก้ปัญหาเยาวชนของชาติ เพราะวัดพัฒนาทุกวัดจะมีการจัดกิจกรรมเยาวชนรวมอยู่ด้วย เช่น ตั้งหน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนอบรมศีลธรรม เป็นต้น
๕. ผลในทางรักษาศีลธรรมของชาติ โดยเหตุที่วัดเป็นแหล่งรวบรวมซึ่งศีลธรรมของชาติอยู่แล้ว การพัฒนาวัดจะทำให้ความมุ่งหมายของรัฐในด้านนี้ได้ผลดียิ่งขึ้น

๖. ทางด้านการปกครอง เนื่องจากวัดเป็นแหล่งอบรมศีลธรรมและแนะนำทางจิตใจแก่ประชาชนด้วย จึงเป็นผลดีในทางการปกครองแก่บ้านเมือง

๗. การป้องกันการแทรกซึมบ่อนทำลายของฝ่ายตรงข้าม เพราะเมื่อประชาชนมีที่พึ่งทางใจและกายที่ดี ก็ย่อมเกิดความเชื่อมั่นในศาสนา และพระภิกษุก็จะเป็นผู้เสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างรัฐบาลกับประชาชนด้วย

๘. การปกครองคณะสงฆ์ เพราะการพัฒนาวัดเน้นในเรื่องการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรให้เจริญขึ้นด้วย

๙. การบริหารวัดและการจัดศาสนสมบัติของวัด จะเป็นไปตามแนวทางที่ชอบที่ควร

๑๐. ประเทศไทยจะมีวัดวาอารามอันงดงามเป็นระเบียบ เจริญตาเจริญใจเป็นที่เชิดหน้าชูตาของบ้านเมือง

การพัฒนาหมู่บ้าน งานพัฒนาชุมชนของรัฐบาล มีความมุ่งหมายที่จะช่วยปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยยึดการพัฒนาตัวคนเป็นอุดมการณ์สำคัญ มุ่งให้ประชาชนรู้จักช่วยตนเอง และมีส่วนร่วมในการดำเนินงานมากที่สุด ตั้งแต่ขั้นความคิดริเริ่ม การวางแผน และดำเนินการ โดยรัฐบาล จะให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณ วิชาการ วัสดุ และอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ ซึ่งในการนี้จะต้องมีการประสานงานร่วมมือกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชนอย่างใกล้ชิดควบคู่กันไปด้วย โดยเหตุที่พระภิกษุเป็นผู้นำท้องถิ่นที่ประชาชนเคารพนับถือเป็นที่พึ่งของประชาชนในทางศาสนา และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการรวมประชาชนให้เป็นปึกแผ่น โดยยึดมั่นในคำสอนทางศาสนา และอยู่ร่วมกันภายใต้ระบอบศีลธรรมและจารีตประเพณีอันดีงาม พระภิกษุจึงเป็นผู้มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานท้องถิ่นตามหลักการพัฒนาชุมชน เพื่อช่วยให้ประชาชนเกิดความพร้อมเพรียงเสียสละ ร่วมมือร่วมใจกันรับผิดชอบต่องานพัฒนาชุมชนของตนเอง รัฐบาลจึงได้ขอความร่วมมือจากพระภิกษุในหมู่บ้าน ให้เป็นผู้ประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐบาลกับประชาชน โดยวางแนวทางปฏิบัติสำหรับพระภิกษุไว้ คือ

๑. อบรมสั่งสอนประชาชนให้รู้จักการเสียสละเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม
๒. กระตุ้นประชาชนให้เกิดความรับผิดชอบต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
๓. นำประชาชนสละแรงงานรวมก่อสร้างสาธารณสมบัติของวัดและหมู่บ้าน
๔. พัฒนาวัดเพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของประชาชนในทางสังคมและวัฒนธรรม

จากการที่รัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีแนวนโยบายที่สนับสนุนให้สถาบันสงฆ์ได้เข้ามามีส่วนบำเพ็ญประโยชน์แก่กุลประเทศชาติอย่างเป็นทางการ เช่นนี้ ทำให้คณะสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวเนื่องกับการจัดกิจกรรมพัฒนาของบ้านเมืองมากขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่ราว พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปัจจุบัน แม้ว่าความร่วมมือระหว่างรัฐบาลและคณะสงฆ์ในการพัฒนาประเทศ จะยังมีคุณค่าในการอย่างจริงจังในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากจอมพลสฤษดิ์ ได้ถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อนเมื่อปี ๒๕๐๖ แต่รัฐบาลในสมัยต่อ ๆ มา โดยเฉพาะรัฐบาลสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งเข้าบริหารประเทศสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้อาศัยแนวนโยบายและพื้นฐานที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้วางไว้แล้วนี้ สอดคล้องให้คณะสงฆ์ได้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนชนบทของไทยอย่างจริงจัง โดยได้มีการจัดตั้งโครงการพระธรรมทูต โครงการพระธรรมจาริก และโครงการเพื่อการพัฒนาชุมชนชนบทอื่น ๆ ที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์ เพื่อให้คณะสงฆ์ได้เข้ามามีบทบาทช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาทางการเมืองของรัฐบาลได้โดยตรง ซึ่งเป็นการประจวบเหมาะแก่ที่ทางคณะสงฆ์ก็มีความเคลื่อนไหวที่จะปรับปรุงบทบาทของตนในสังคมอยู่แล้ว โดยก่อนหน้านี้ คณะสงฆ์ก็ได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ เพื่อจัดการศึกษาแผนใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณร และดำเนินกิจกรรมอันเป็นประโยชน์แก่สังคมในหลาย ๆ ด้าน เพื่อส่งเสริมบทบาทของพระภิกษุในสังคมยุคใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงมุ่งหมายของรัฐและคณะสงฆ์จึงได้มาบรรจบสอดคล้องกันเป็นอย่างดี และเอื้ออำนวยให้คณะสงฆ์สนองนโยบายของรัฐบาลในการเข้าร่วมดำเนินงานในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ดังที่กล่าวมา ซึ่งจะได้นำถึงรายละเอียดในบทต่อไป

พวง สุวรรณรัฐ, "ทัศนะเกี่ยวกับโครงการอบรมพระภิกษุเพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น," หน้า ๓๓ - ๓๔.